

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βρυξέλλες, **XXX**
[...](2020) **XXX** draft

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

**Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές
ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια**

Σχέδιο ανακοίνωσης της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
1.1. Το σύστημα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων	3
1.2. Η υποχρέωση αναστολής	4
2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ	6
2.1. Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας	6
2.2. Εφαρμογή των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας στις εθνικές διαδικασίες	6
2.2.1. Ενεργητική νομιμοποίηση	7
2.2.2. Δικαιοδοσία	9
2.2.3. Η αρχή του δεδικασμένου	9
3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	10
3.1. Η αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής	11
3.2. Οι εξουσίες της Επιτροπής να επιβάλλει τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις	12
4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ	13
4.1. Οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων των εθνικών δικαστηρίων όσον αφορά την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις	13
4.1.1. Μετά από απόφαση της Επιτροπής	14
4.1.2. Μετά από αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες η ενίσχυση κηρύσσεται συμβατή	14
4.1.3. Μετά από απόφαση της Επιτροπής για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας	15
4.2. Οι αρμοδιότητες των εθνικών δικαστηρίων	16
4.2.1. Εκτίμηση της ύπαρξης ενίσχυσης	16
4.2.2. Εκτίμηση της ύπαρξης παράβασης της υποχρέωσης αναστολής	17
4.2.2.1. Εφαρμογή των προϋποθέσεων των κανονισμών απαλλαγής κατά κατηγορία	18
4.2.2.2. Υφιστάμενη ενίσχυση	19
4.2.3. Διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων έναντι της παράβασης της υποχρέωσης αναστολής	20
4.2.3.1. Αναστολή ή παύση της εκτέλεσης του μέτρου	20
4.2.3.2. Ανάκτηση	21
4.2.3.3. Προσωρινά μέτρα	23
4.2.3.4. Αγωγή αποζημίωσης	24
5. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ	28
5.1. Συνδρομή της Επιτροπής προς τα εθνικά δικαστήρια	28
5.1.1. Οι μορφές συνεργασίας	29
5.1.1.1. Διαβίβαση πληροφοριών προς τα εθνικά δικαστήρια	29
5.1.1.2. Διαβίβαση γνωμοδοτήσεων σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις	31
5.1.1.3. Αυτεπάγγελτη υποβολή παρατηρήσεων (amicus curiae)	33
5.1.2. Ενιαίο σημείο επικοινωνίας και δημοσίευση γνωμοδοτήσεων και αυτεπάγγελτων γραπτών παρατηρήσεων	34
5.2. Συνδρομή των εθνικών δικαστηρίων προς την Επιτροπή	35
6. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ	36
6.1. Διαδικασίες ενώπιον της Επιτροπής σχετικά με τις παράνομες ενισχύσεις	37
6.2. Διαδικασία επί παραβάσει	37
7. ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ	38

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- (1) Από το 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εφαρμόζει το πρόγραμμα για τον εκσυγχρονισμό των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις¹. Στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού, η Επιτροπή έχει εκδώσει δέσμη νομοθετικών μέτρων, κατευθυντήριων γραμμών και ανακοινώσεων για την αξιολόγηση των μέτρων κρατικών ενισχύσεων. Η δέσμη αυτή έδωσε στην Επιτροπή τη δυνατότητα να εστιάσει τον εκ των προτέρων έλεγχο της στις υποθέσεις με τον μεγαλύτερο αντίκτυπο στην εσωτερική αγορά και, συγχρόνως, να αναπτύξει στενότερη συνεργασία με τα κράτη μέλη στον τομέα της επιβολής της νομοθεσίας για τις κρατικές ενισχύσεις. Προς τον σκοπό αυτόν, η Επιτροπή εισήγαγε περισσότερες δυνατότητες για τη χορήγηση κρατικών ενισχύσεων από τα κράτη μέλη χωρίς προηγούμενο έλεγχο της Επιτροπής, προβλέποντας περαιτέρω περιπτώσεις απαλλαγής από την υποχρέωση κοινοποίησης προς την Επιτροπή σχεδιαζόμενου μέτρου κρατικής ενίσχυσης. Ως εκ τούτου, αυξήθηκε το ποσό ενισχύσεων που χορηγούνται με βάση τις απαλλαγές κατά κατηγορία². Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων στη διασφάλιση της συμμόρφωσης με τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις έχει αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη σημασία.
- (2) Το 2019 η Επιτροπή δημοσίευσε μελέτη σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων και των αποφάσεων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια σε 28 κράτη μέλη³ (στο εξής «μελέτη»)⁴. Στο πλαίσιο της μελέτης εξετάστηκαν περισσότερες από 750 αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων σε υποθέσεις οι οποίες εμπίπτουν σε δύο κατηγορίες: 1) υποθέσεις στις οποίες τα εθνικά δικαστήρια αναλαμβάνουν τη συναγωγή των συνεπειών της παράνομης εφαρμογής της ενίσχυσης (στο εξής «ιδιωτική επιβολή») και 2) υποθέσεις στις οποίες τα εθνικά δικαστήρια αναλαμβάνουν την εφαρμογή των αποφάσεων της Επιτροπής με τις οποίες διατάσσεται η ανάκτηση ενίσχυσης (στο εξής «δημόσια επιβολή»).
- (3) Από τη μελέτη προέκυψε ότι, κατά την περίοδο μεταξύ 2007 και 2017, αυξήθηκε ο αριθμός υποθέσεων κρατικών ενισχύσεων που οδηγήθηκαν στα εθνικά δικαστήρια. Παρά την εν λόγω αύξηση, είναι σπάνιες οι περιπτώσεις στις οποίες τα εθνικά δικαστήρια χορήγησαν ένομη προστασία, ενώ οι αγωγές αποζημίωσης αποτελούν μικρό ποσοστό των υποθέσεων. Επιπλέον, τα μέσα συνεργασίας μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία θεσπίστηκαν το 2009 με την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα

¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών – Εκσυγχρονισμός των κανόνων της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις, COM(2012) 209 final.

² Από το 2015, πάνω από το 96 % των νέων μέτρων ενίσχυσης για τα οποία δηλώθηκαν δαπάνες για πρώτη φορά καλύφθηκαν από τον γενικό κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία. Βλ. http://ec.europa.eu/competition/state_aid/scoreboard/index_en.html.

³ Η μελέτη διεξήχθη πριν από την υπογραφή της συμφωνίας για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (24 Ιανουαρίου 2020) και προτού η εν λόγω συμφωνία αρχίσει να ισχύει (1η Φεβρουαρίου 2020). Κάθε αναφορά σε κράτη μέλη που περιέχεται στη μελέτη νοείται ως αναφορά και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

⁴ Βλ. «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)» (Μελέτη σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων και των αποφάσεων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα εθνικά δικαστήρια), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

εθνικά δικαστήρια (στο εξής «ανακοίνωση του 2009»)⁵ και το 2015 με τον κανονισμό (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου (στο εξής «διαδικαστικός κανονισμός»)⁶ δεν έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως.

- (4) Η παρούσα ανακοίνωση παρέχει στα εθνικά δικαστήρια και σε άλλα ενδιαφερόμενα μέρη πρακτικές πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις σε εθνικό επίπεδο. Κύριος στόχος της είναι να παράσχει στα εθνικά δικαστήρια καθοδήγηση κατά την εφαρμογή αυτών των κανόνων, καθώς και να ενθαρρύνει τη στενότερη συνεργασία με την Επιτροπή. Λαμβάνει υπόψη τα ζητήματα τα οποία τέθηκαν από τα εν λόγω δικαστήρια στο πλαίσιο της μελέτης ή σε υποθέσεις οι οποίες παραπέμφθηκαν στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής «Δικαστήριο») για την έκδοση προδικαστικής απόφασης. Ορισμένα παραδείγματα είναι η συνοχή μεταξύ των διαδικασιών ενώπιον της Επιτροπής και των διαδικασιών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και τα ζητήματα που προκύπτουν από την εσφαλμένη εφαρμογή των κανονισμών απαλλαγής κατά κατηγορία.
- (5) Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης είναι να παράσχει καθοδήγηση στα δικαστήρια των κρατών μελών, όπως ορίζονται στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής «ΣΛΕΕ»). Δεν είναι δεσμευτική για τα εθνικά δικαστήρια ούτε επηρεάζει την ανεξαρτησία τους.
- (6) Από την έκδοση της ανακοίνωσης του 2009 έχει εξελιχθεί η νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής, από κοινού «Δικαστήρια της Ένωσης»). Η παρούσα ανακοίνωση ενσωματώνει τις εξελίξεις αυτές και αντικαθιστά την ανακοίνωση του 2009.
- (7) Η παρούσα ανακοίνωση επικεντρώνεται κυρίως στην ιδιωτική επιβολή. Οι πτυχές που σχετίζονται με τη δημόσια επιβολή εξετάζονται από την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων⁷. Επιπλέον, στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να ενθαρρύνει τη στενότερη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαστηρίων, καθορίζοντας όλα τα διαθέσιμα μέσα συνεργασίας, καθώς και να εξετάσει τις επιπτώσεις σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις.

1.1. Το σύστημα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων

- (8) Σύμφωνα με το άρθρο 107 της ΣΛΕΕ, «[Ε]νισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ευνοϊκής μεταχείρισης ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές».
- (9) Η γενική απαγόρευση των κρατικών ενισχύσεων βασίζεται σε ένα διπλό σύστημα εκ των προτέρων και εκ των υστέρων ελέγχου των παρεμβάσεων που περιλαμβάνουν

⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια ([ΕΕ C 85 της 9.4.2009, σ. 1](#)).

⁶ Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κωδικοποιημένο κείμενο) ([ΕΕ L 248 της 24.9.2015, σ. 9](#)).

⁷ [ΕΕ C 247 της 23.7.2019, σ. 1](#).

κρατική ενίσχυση. Σύμφωνα με το άρθρο 108 της ΣΛΕΕ, η Επιτροπή πρέπει να εξετάζει διαρκώς όλα τα υφιστάμενα καθεστώτα ενισχύσεων και να αξιολογεί τυχόν σχέδια των κρατών μελών που αποβλέπουν στη θέσπιση νέας ενίσχυσης ή στην τροποποίηση υφιστάμενης ενίσχυσης. Προκειμένου η Επιτροπή να διεξάγει αποτελεσματικά αυτόν τον έλεγχο, τα κράτη μέλη πρέπει να συνεργάζονται παρέχοντας κάθε σχετική πληροφορία και κοινοποιώντας τα μέτρα κρατικών ενισχύσεων.

- (10) Τα κράτη μέλη υποχρεούνται, αφενός, να κοινοποιούν στην Επιτροπή κάθε μέτρο που σκοπεί στη θέσπιση νέας ή στην τροποποίηση υφιστάμενης ενίσχυσης και, αφετέρου, να μη θέτουν σε εφαρμογή το εν λόγω σχεδιαζόμενο μέτρο έως ότου η Επιτροπή εκτιμήσει τη συμβατότητά του με την εσωτερική αγορά (στο εξής «υποχρέωση αναστολής»)⁸. Η υποχρέωση αναστολής που απορρέει από το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ έχει άμεσο αποτέλεσμα⁹: απονέμει δικαιώματα σε ιδιώτες, οι οποίοι μπορούν να τα επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.
- (11) Ως εκ τούτου, η εφαρμογή του συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, θεμελιώδες στοιχείο του οποίου συνιστά η διάταξη του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, είναι έργο, αφενός, της Επιτροπής και, αφετέρου, των εθνικών δικαστηρίων, οι δε αντίστοιχοι ρόλοι τους είναι συμπληρωματικοί αλλά διακριτοί. Ενώ η Επιτροπή έχει αποκλειστική αρμοδιότητα για την εκτίμηση της συμβατότητας των μέτρων ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά, τα εθνικά δικαστήρια μεριμνούν για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων έναντι τυχόν παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ¹⁰.

1.2. Η υποχρέωση αναστολής

- (12) Από τον χαρακτήρα του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ ως διάταξης άμεσης εφαρμογής συνάγεται ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εγγυώνται ότι θα επέλθουν, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο, όλες οι συνέπειες της παράβασης της εν λόγω διάταξης¹¹.
- (13) Για να υπόκειται ένα μέτρο στις απαιτήσεις του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις, μία θετική και μία αρνητική: πρώτον, το μέτρο να συνιστά κρατική ενίσχυση¹², και δεύτερον, το μέτρο να μην πληροί όλες τις

⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Νοεμβρίου 2019, *Dilly's Wellnesshotel*, C-585/17, ECLI:EU:C:2019:969, σκέψη 54.

⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 88· απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 22· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 29.

¹⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 38· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Μαρτίου 2010, *CELF et ministre de la Culture et de la Communication*, C-1/09, ECLI:EU:C:2010:136, σκέψη 26· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψη 21· απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 21.

¹¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψεις 88 έως 89· απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψεις 22 έως 23.

¹² Βλ. εν προκειμένω την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ([ΕΕ C 262 της 19.7.2016, σ. 1](#)).

σχετικές προϋποθέσεις που επιτρέπουν την απαλλαγή του από την υποχρέωση κοινοποίησης.

- (14) Επομένως, όταν ένα μέτρο δεν συνιστά κρατική ενίσχυση, τα κράτη μέλη μπορούν να το εφαρμόσουν χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση στην Επιτροπή. Η Επιτροπή παρέχει καθοδήγηση για την ερμηνεία της έννοιας της κρατικής ενίσχυσης¹³.
- (15) Δεύτερον, η Επιτροπή έχει εκδώσει κανονισμούς απαλλαγής κατά κατηγορία —όπως ο γενικός κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία¹⁴— με τους οποίους καθορίζονται οι όροι βάσει των οποίων τα μέτρα ενισχύσεων πρέπει ή μπορούν να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά σύμφωνα με το άρθρο 107 παράγραφος 2 ή 3¹⁵. Με τους κανονισμούς για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας¹⁶ η Επιτροπή έχει θέσει επίσης τους όρους υπό τους οποίους μια ενίσχυση θεωρείται ότι δεν επηρεάζει τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών και ότι δεν νοθεύει ούτε απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό¹⁷. Εάν ένα μέτρο ενίσχυσης πληροί όλους τους σχετικούς όρους που προβλέπουν οι κανονισμοί αυτοί, το οικείο κράτος μέλος απαλλάσσεται από την υποχρέωσή του να κοινοποιήσει την ενίσχυση στην Επιτροπή.
- (16) Τρίτον, στην απόφαση σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για τις υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος¹⁸ και στον κανονισμό για τις δημόσιες επιβατικές

¹³ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ([EE C 262 της 19.7.2016, σ. 1](#))· ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις κρατικές ενισχύσεις στην αντιστάθμιση για παροχή δημόσιας υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος ([EE C 8 της 11.1.2012, σ. 4](#))· ανακοίνωση της Επιτροπής για την εφαρμογή των άρθρων 87 και 88 της συνθήκης ΕΚ στις κρατικές ενισχύσεις με τη μορφή εγγυήσεων ([EE C 155 της 20.6.2008, σ. 10](#)).

¹⁴ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 651/2014 της Επιτροπής, της 17ης Ιουνίου 2014, για την κήρυξη ορισμένων κατηγοριών ενισχύσεων ως συμβατών με την εσωτερική αγορά κατ'εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης ([EE L 187 της 26.6.2014, σ. 1](#)).

¹⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 109 της ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δύναται να εκδίδει κανονισμούς για την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της ΣΛΕΕ και να καθορίζει τις κατηγορίες ενισχύσεων που απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης. Σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 4 της ΣΛΕΕ, η Επιτροπή μπορεί να εκδίδει κανονισμούς σχετικά με τις κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων τις οποίες έχει καθορίσει το Συμβούλιο σύμφωνα με το άρθρο 109 της ΣΛΕΕ.

¹⁶ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1407/2013 της Επιτροπής, της 18ης Δεκεμβρίου 2013, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας ([EE L 352 της 24.12.2013, σ. 1](#))· κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 360/2012 της Επιτροπής, της 25ης Απριλίου 2012, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας οι οποίες χορηγούνται σε επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος ([EE L 114 της 26.4.2012, σ. 8](#))· κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1408/2013 της Επιτροπής, της 18ης Δεκεμβρίου 2013, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας («de minimis») στον γεωργικό τομέα ([EE L 352 της 24.12.2013, σ. 9](#))· κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 717/2014 της Επιτροπής, της 27ης Ιουνίου 2014, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στους τομείς της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας ([EE L 190 της 28.6.2014, σ. 45](#)).

¹⁷ Οι κανονισμοί αυτοί εκδίδονται βάσει του εξουσιοδοτικού κανονισμού (ΕΕ) 2015/1588 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, για την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες κατηγορίες οριζόντιων κρατικών ενισχύσεων ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 1](#)).

¹⁸ Απόφαση 2012/21/ΕΕ της Επιτροπής, της 20ής Δεκεμβρίου 2011, για την εφαρμογή του άρθρου 106 παράγραφος 2 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις κρατικές ενισχύσεις υπό μορφή αντιστάθμισης για την παροχή δημόσιας υπηρεσίας που χορηγούνται σε ορισμένες επιχειρήσεις επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό E(2011) 9380] ([EE L 7 της 11.1.2012, σ. 3](#)).

σιδηροδρομικές και οδικές μεταφορές¹⁹, η Επιτροπή έθεσε τους όρους υπό τους οποίους οι αντισταθμίσεις για την εκπλήρωση υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας θεωρούνται συμβατές με την εσωτερική αγορά σύμφωνα με το άρθρο 106 παράγραφος 3 και το άρθρο 93 της ΣΛΕΕ. Τα σχετικά μέτρα δεν υπόκεινται στην υποχρέωση αναστολής ούτε στις περιπτώσεις αυτές.

2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

2.1. Η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας

- (17) Το άρθρο 4 παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση²⁰ (στο εξής «ΣΕΕ») επιβάλλει στα κράτη μέλη να διευκολύνουν την Ευρωπαϊκή Ένωση στην εκπλήρωση της αποστολής της. Σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που κατοχυρώνεται σε αυτό το άρθρο, η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη, ενεργώντας στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, οφείλουν να εκπληρώνουν τα καθήκοντα αυτά βάσει αμοιβαίας συνεργασίας.
- (18) Η υποχρέωση αμοιβαίας συνεργασίας που απορρέει από το άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ ισχύει και για τα εθνικά δικαστήρια²¹. Αυτό σημαίνει ότι η Επιτροπή συνδράμει τα εθνικά δικαστήρια όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης²² και ότι, αντιστρόφως, τα εθνικά δικαστήρια συνδράμουν την Επιτροπή κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων της. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσουν την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους δυνάμει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να απέχουν από την έκδοση αποφάσεων που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την επίτευξη των σκοπών της ΣΕΕ και της ΣΛΕΕ (στο εξής, από κοινού «Συνθήκες»)²³.

2.2. Εφαρμογή των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας στις εθνικές διαδικασίες

- (19) Το Δικαστήριο αναγνωρίζει παγίως την αρχή της δικονομικής αυτονομίας στο πλαίσιο της εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις²⁴. Σύμφωνα με την αρχή αυτή,

¹⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1370/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2007, για τις δημόσιες επιβατικές σιδηροδρομικές και οδικές μεταφορές ([EE L 315 της 3.12.2007, σ. 1](#)).

²⁰ [EE C 202 της 7.6.2016, σ. 13](#).

²¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Οκτωβρίου 2002, *Roquette Frères*, C-94/00, ECLI:EU:C:2002:603, σκέψη 31.

²² Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI κ.λπ.*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 50· απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Φεβρουαρίου 1991, *Δηλιμίτης κατά Henninger Bräu*, C-234/89, ECLI:EU:C:1991:91, σκέψη 53.

²³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, C-527/12, ECLI:EU:C:2014:2193, σκέψη 56· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 41.

²⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Σεπτεμβρίου 1983, *Deutsche Milchkontor GmbH*, C-205/82, ECLI:EU:C:1983:233, σκέψεις 22 έως 23· απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιουνίου 2002, *Κάτω Χώρες κατά Επιτροπής*, C-382/99, ECLI:EU:C:2002:363, σκέψη 90· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, C-527/12, ECLI:EU:C:2014:2193, σκέψεις 39 έως 42· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 72· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14,

ελλείπει σχετικής νομοθετικής ρύθμισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα με τα οποία θα εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τις Συνθήκες, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέσα που χρησιμοποιούν δεν θίγουν την ισχύ και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διατάσσουν τα κατάλληλα μέτρα, κατά το εθνικό τους δίκαιο, προκειμένου να διαφυλάσσουν την ορθή εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις ελλείψει απόφασης της Επιτροπής σχετικά με τη συμβατότητα του μέτρου²⁵.

- (20) Η εφαρμογή του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια να καθίσταται αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η διασφάλιση από τα δικαστήρια της συμμόρφωσης με το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ²⁶. Σύμφωνα με τη νομολογία των Δικαστηρίων της Ένωσης, η εφαρμοστέα εθνική ρύθμιση δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που διέπει παρεμφερείς καταστάσεις εσωτερικού δικαίου (στο εξής «αρχή της ισοδυναμίας») ούτε να καθιστά στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής «αρχή της αποτελεσματικότητας»)²⁷.

2.2.1. Ενεργητική νομιμοποίηση

- (21) Κατ' εφαρμογή της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τους εθνικούς τους κανόνες που διέπουν την ενεργητική νομιμοποίηση σε ένδικη διαφορά ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με αντικείμενο τις κρατικές ενισχύσεις, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί συνάδουν με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- (22) Σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας, η εθνική νομοθεσία σχετικά με τη νομιμοποίηση και το έννομο συμφέρον των διαδίκων να προσφύγουν στη δικαιοσύνη δεν θα πρέπει να θίγει το δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που παρέχονται σε αυτούς από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁸.
- (23) Η μελέτη κατέδειξε ότι τα εθνικά δικαστήρια αποφαινόμενα κυρίως επί προσφυγών που ασκούνται από ανταγωνιστές του αποδέκτη της ενίσχυσης, οι οποίοι θίγονται άμεσα από τη στρέβλωση του ανταγωνισμού που προκύπτει από τη χορήγηση της παράνομης ενίσχυσης²⁹.

ECLI:EU:C:2015:742, σκέψεις 40 έως 41· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 135.

²⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 89.

²⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψεις 41 έως 42 και 45· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψεις 138 έως 140.

²⁷ Η συμμόρφωση με την αρχή της αποτελεσματικότητας πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων της διάταξης και της θέσης της στη σχετική διαδικασία. Εν προκειμένω βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψη 40.

²⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιανουαρίου 2005, *Streekgewest*, C-174/02, ECLI:EU:C:2005:10, σκέψη 18.

²⁹ Βλ. «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 71, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

- (24) Ωστόσο, ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο ενδέχεται να έχει έννομο συμφέρον να προσφύγει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, όχι μόνο για να εξαλειφθεί η στρέβλωση του ανταγωνισμού που προέκυψε από την παράνομη εφαρμογή της κρατικής ενίσχυσης. Τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξετάζουν το έννομο συμφέρον του ενάγοντος να προσφύγει στη δικαιοσύνη ανεξάρτητα από το αν ο ενάγων θίγεται άμεσα από τη στρέβλωση του ανταγωνισμού που προέκυψε από το μέτρο ενίσχυσης. Συνεπώς, κατά την εφαρμογή των εθνικών κανόνων για την ενεργητική νομιμοποίηση, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το καθήκον τους να προστατεύουν το συμφέρον τυχόν τρίτων που έχουν επαρκές έννομο συμφέρον να ασκήσουν προσφυγή (στο εξής «τρίτοι»)³⁰.
- (25) Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια, κατά την εξέταση της ενεργητικής νομιμοποίησης και του έννομου συμφέροντος τρίτων σε υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται μέσω φορολογικών μέτρων, πρέπει να εξετάζουν περαιτέρω στοιχεία. Οι φορολογούμενοι τρίτοι μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν έννομο συμφέρον να ασκήσουν προσφυγή με σκοπό να επιτύχουν επιστροφή φόρου που εισπράχθηκε κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής μόνο όταν ο φόρος στον οποίο υπόκειται αποτελεί μέρος της χρηματοδότησης του παράνομου μέτρου ενίσχυσης³¹. Το έννομο συμφέρον τους δεν εξαρτάται από την ύπαρξη ανταγωνιστικής σχέσης με τον αποδέκτη της ενίσχυσης³².
- (26) Αντιθέτως, οι φορολογούμενοι τρίτοι δεν μπορούν να επικαλεστούν τον παράνομο χαρακτήρα ενός μέτρου ενίσχυσης το οποίο συνίσταται σε φορολογική απαλλαγή για ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους τομείς ώστε αυτοί να απαλλαγούν από την καταβολή του εν λόγω φόρου ή να επιτύχουν επιστροφή του. Αυτό ισχύει επίσης όταν τελούν σε σχέση ανταγωνισμού με τους αποδέκτες της ενίσχυσης³³. Πράγματι, η λύση αυτή θα οδηγούσε σε επίταση των στρεβλωτικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων της κρατικής ενίσχυσης, δεδομένου ότι θα διέθρυνε τον αριθμό των επιχειρήσεων οι

³⁰ Για παράδειγμα, στη Ρουμανία, οποιοδήποτε πρόσωπο θίγεται από μέτρο παράνομης κρατικής ενίσχυσης νομιμοποιείται να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου. Βλ. παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 404, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>. Επίσης, στη Λετονία, η ενεργητική νομιμοποίηση θεμελιώνεται απευθείας στο άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ και, συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να βασιστούν στον ορισμό του «ενδιαφερόμενου μέρους» που περιέχεται στον διαδικαστικό κανονισμό ώστε να αποφανθούν σχετικά με την ενεργητική νομιμοποίηση ενός διαδίκου. Βλ. παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 300, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

³¹ Γίνεται αναφορά, για παράδειγμα, σε υποθέσεις στις οποίες η παράνομη ενίσχυση χρηματοδοτείται μέσω φόρου στον οποίο υπόκειται ο προσφεύγων. Δεν ισχύει, ωστόσο, το ίδιο όταν η διαφορά δεν αφορά αίτημα απαλλαγής από τον αμφισβητούμενο φόρο αλλά τη νομιμότητα των σχετικών με αυτόν κανόνων. Βλ. εν προκειμένω την απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 25 και την απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Απριλίου 2018, *ANGED*, C-233/16, ECLI:EU:C:2018:280, σκέψη 26.

³² Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιανουαρίου 2005, *Streekgewest*, C-174/02, ECLI:EU:C:2005:10, σκέψη 19.

³³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Νοεμβρίου 2016, *DTS Distribuidora de Televisión Digital* κατά *Επιτροπής*, C-449/14 P, ECLI:EU:C:2016:848, σκέψεις 81 έως 82· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Επιτροπή* κατά *Aer Lingus*, C-164/15 P, ECLI:EU:C:2016:990, σκέψη 121· απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψεις 24 έως 28.

οποίες τυγχάνουν της φορολογικής απαλλαγής που συνιστά την παράνομη κρατική ενίσχυση.

2.2.2. Δικαιοδοσία

- (27) Η αρχή της δικονομικής αυτονομίας συνεπάγεται ότι ο ορισμός των αρμόδιων δικαστηρίων για διαδικασίες που αφορούν τη χορήγηση παράνομων ενισχύσεων εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους. Επίσης, σύμφωνα με την αρχή αυτή, τα κράτη μέλη ρυθμίζουν τις δικονομικές λεπτομέρειες που διέπουν αυτές τις ένδικες προσφυγές, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας³⁴.
- (28) Ελλείψει ειδικών κανόνων του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διάρθρωση των δικαστικών συστημάτων διαφέρει σημαντικά από το ένα κράτος μέλος στο άλλο. Ορισμένα κράτη μέλη έχουν συστήσει ειδικά δικαστήρια για την εκδίκαση υποθέσεων σχετικών με κρατικές ενισχύσεις, ενώ άλλα έχουν απονείμει αποκλειστική αρμοδιότητα σε τμήματα υφιστάμενων δικαστηρίων ή έχουν θεσπίσει δικονομικούς κανόνες με τους οποίους διευκρινίζεται ποια δικαστήρια είναι αρμόδια σε υποθέσεις ιδιωτικής ή δημόσιας επιβολής³⁵. Στα περισσότερα κράτη μέλη, αρμόδια για την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις είναι τα πολιτικά και τα διοικητικά δικαστήρια³⁶.

2.2.3. Η αρχή του δεδικασμένου

- (29) Σύμφωνα με την αρχή του δεδικασμένου, δεν μπορεί να τεθεί ζήτημα κύρους των δικαστικών αποφάσεων οι οποίες έχουν καταστεί αμετάκλητες. Αυτό ισχύει στην περίπτωση εξάντλησης όλων των προβλεπόμενων ένδικων μέσων ή εκπνοής των προθεσμιών που τάσσονται για την άσκηση αυτών των ένδικων μέσων. Στόχος της αρχής του δεδικασμένου, η οποία κατοχυρώνεται τόσο στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και στις εθνικές έννομες τάξεις, είναι να διασφαλιστεί η

³⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 72.

³⁵ Για παράδειγμα, η Ιρλανδία έχει απονείμει αποκλειστική αρμοδιότητα για την εκδίκαση διαφορών του δικαίου του ανταγωνισμού, συμπεριλαμβανομένων των υποθέσεων κρατικών ενισχύσεων, στο τμήμα του Ανώτερου Δικαστηρίου (High Court) που είναι αρμόδιο επί υποθέσεων που εντάσσονται στο πινάκιο υποθέσεων ανταγωνισμού (Competition List). Επίσης, στην Ιταλία, από τις 19 Ιανουαρίου 2013, σχεδόν αποκλειστική αρμοδιότητα για την εκδίκαση υποθέσεων ιδιωτικής και δημόσιας επιβολής έχει απονεμηθεί στα διοικητικά δικαστήρια της χώρας. Τα πολιτικά δικαστήρια διατήρησαν την αρμοδιότητά τους για ορισμένα είδη διαδικασιών και αγωγών. Βλ. παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 253 και 263 έως 264, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>. Βλ. επίσης «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», σ. 103 έως 104.

³⁶ Ειδικότερα, στα περισσότερα κράτη μέλη, τα διοικητικά δικαστήρια είναι αρμόδια όταν ο προσφεύγων προσβάλλει πράξη της δημόσιας αρχής, για παράδειγμα την εντολή ανάκτησης ή χορήγησης της ενίσχυσης, ενώ τα πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια για ζητήματα που σχετίζονται με την ανάκτηση της κρατικής ενίσχυσης στο πλαίσιο διαδικασίας αφερεγγυότητας ή με την επιδίκαση αποζημίωσης. Βλ. «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 64, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

σταθερότητα του δικαίου και των έννομων σχέσεων, καθώς και η χρηστή απονομή της δικαιοσύνης³⁷.

- (30) Σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης³⁸, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ άλλων αφήνοντας αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας. Αυτό ισχύει και για τους εθνικούς κανόνες με τους οποίους κατοχυρώνεται η αρχή του δεδικασμένου³⁹.
- (31) Επιπλέον, η νομολογία των δικαστηρίων της Ένωσης έχει περιορίσει την ισχύ της αρχής του δεδικασμένου όσον αφορά τον τομέα των κρατικών ενισχύσεων. Ως εκ τούτου, το δεδικασμένο καταλαμβάνει μόνο τους ισχυρισμούς επί των οποίων έχει ήδη υπάρξει ρητή τελεσίδικη απόφαση —με την επιφύλαξη των απαιτήσεων της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας— όχι όμως ζητήματα τα οποία μπορούσαν να είχαν προβληθεί στο πλαίσιο προγενέστερης ένδικης διαφοράς αλλά δεν προβλήθηκαν⁴⁰.
- (32) Επίσης, σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του Ευρωπαϊκού Δικαίου, η εφαρμογή της αρχής του δεδικασμένου δεν μπορεί να περιορίζει την αποκλειστική αρμοδιότητα την οποία απονέμει η ΣΛΕΕ στην Επιτροπή⁴¹. Η περίπτωση στην οποία εθνικό δικαστήριο εξέδωσε απόφαση σχετικά με μέτρο κρατικής ενίσχυσης πριν από την έκδοση απόφασης της Επιτροπής για το ίδιο μέτρο δεν μπορεί να εμποδίσει την Επιτροπή να διαπιστώσει ότι το επίμαχο μέτρο συνιστά παράνομη κρατική ενίσχυση. Αυτό ισχύει ακόμη και αν αυτό το συμπέρασμα είχε αποκλειστεί από το εθνικό δικαστήριο αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό.

3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

- (33) Το σύστημα εκ των προτέρων ελέγχου που καθιερώνεται στο άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί ότι εκτελούνται μόνο συμβατά μέτρα ενίσχυσης⁴². Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, η εφαρμογή σχεδίου ενίσχυσης

³⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψη 38.

³⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Φεβρουαρίου 1963, *Van Gend en Loos* κατά *Administratie der Belastingen*, C-26/62, ECLI:EU:C:1963:1· απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Ιουλίου 1964, *Costa* κατά *E.N.E.L.*, C-6/64, ECLI:EU:C:1964:66· απόφαση του Δικαστηρίου της 9ης Μαρτίου 1978, *Amministrazione delle finanze dello Stato* κατά *Simmenthal*, C-106/77, ECLI:EU:C:1978:49.

³⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιουλίου 2007, *Lucchini*, C-119/05, ECLI:EU:C:2007:434, σκέψεις 60 και 61.

⁴⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιουλίου 2007, *Lucchini*, C-119/05, ECLI:EU:C:2007:434, σκέψεις 57 έως 59· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψεις 30 και 42 έως 43.

⁴¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Νοεμβρίου 2015, *Klausner Holz Niedersachsen*, C-505/14, ECLI:EU:C:2015:742, σκέψη 44· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist* κατά *Επιτροπής*, C-586/18 P, ECLI:EU:C:2020:152, σκέψεις 92 έως 96· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *CSTP Azienda della Mobilità* κατά *Επιτροπής*, C-587/18 P, ECLI:EU:C:2020:150, σκέψεις 92 έως 96.

⁴² Απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 19.

αναστέλλεται έως ότου εκδοθεί απόφαση της Επιτροπής σχετικά με τη συμβατότητά του με την εσωτερική αγορά⁴³.

3.1. Η αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής

- (34) Γενικά, η Επιτροπή ασκεί τη βασική της αποστολή η οποία συνίσταται σε εκτίμηση της συμβατότητας ενός μέτρου ενίσχυσης σε δύο στάδια. Σε πρώτο στάδιο, η Επιτροπή εκτιμά κατά πόσον το μέτρο μπορεί να χαρακτηριστεί ως κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ⁴⁴. Σε δεύτερο στάδιο, εξετάζει κατά πόσον το μέτρο συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά. Το πρώτο στάδιο, το οποίο συνίσταται στην εκτίμηση του κατά πόσον υφίσταται ενίσχυση, αποτελεί αρμοδιότητα που ασκείται τόσο από την Επιτροπή όσο και από εθνικά δικαστήρια, δεδομένου ότι αυτά ενδέχεται να κληθούν να κρίνουν αν ένα μέτρο υπόκειται στην υποχρέωση αναστολής⁴⁵ (βλ. τμήματα 4.2.1 και 4.2.2). Το δεύτερο στάδιο, το οποίο συνίσταται στην εκτίμηση της συμβατότητας, εμπίπτει στις αποκλειστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής. Για την εκτίμηση του συμβιβάσιμου του μέτρου ενίσχυσης εκδίδεται απόφαση⁴⁶, η οποία υπόκειται στον έλεγχο των Δικαστηρίων της Ένωσης⁴⁷.
- (35) Η Επιτροπή μπορεί να εκτιμήσει τη συμβατότητα ενός μέτρου με την εσωτερική αγορά κατόπιν προκαταρκτικής εξέτασης (όταν δεν έχει αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα του μέτρου με την εσωτερική αγορά)⁴⁸ ή επίσημης διαδικασίας έρευνας (όταν έχει αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα του μέτρου με την εσωτερική αγορά)⁴⁹. Σε περίπτωση κίνησης επίσημης διαδικασίας έρευνας, η Επιτροπή εκδίδει απόφαση στην οποία διατυπώνει την προκαταρκτική της γνώμη σχετικά με τον χαρακτήρα του μέτρου ως κρατικής ενίσχυσης και παραθέτει τις αμφιβολίες της σχετικά με τη συμβατότητα του μέτρου με την εσωτερική αγορά (στο εξής «απόφαση για κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας»)⁵⁰.
- (36) Μολονότι κατά τη διάρκεια της επίσημης διαδικασίας έρευνας ο συμβιβάσιμος χαρακτήρας του μέτρου δεν έχει ακόμη καθοριστεί, η απόφαση για την κίνηση της επίσημης διαδικασίας έρευνας έχει ορισμένες έννομες συνέπειες (βλ. τμήμα 4.1.3).
- (37) Η εκτίμηση των μέτρων κρατικής ενίσχυσης στις αποφάσεις της Επιτροπής περιορίζει τα εθνικά δικαστήρια κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους (βλ. τμήμα 4.1). Οι προγενέστερες αποφάσεις της Επιτροπής είναι δεσμευτικές για τα εθνικά δικαστήρια, στον βαθμό που το εθνικό δικαστήριο πρέπει να ακολουθήσει την εκτίμηση της

⁴³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψεις 25 έως 26· απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Μαΐου 2017, *Fondul Proprietatea*, C-150/16, ECLI:EU:C:2017:388, σκέψη 40· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 84.

⁴⁴ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ([EE C 262 της 19.7.2016, σ. 1](#)).

⁴⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist* κατά *Επιτροπής*, C-586/18 P, ECLI:EU:C:2020:152, σκέψη 90.

⁴⁶ Βλ. άρθρα 4 και 9 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 14](#)).

⁴⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Ιουλίου 2016, *Kotnik κ.λπ.*, C-526/14, ECLI:EU:C:2016:570, σκέψη 37.

⁴⁸ Απόφαση για τη μη διατύπωση αντιρρήσεων, άρθρο 4 παράγραφος 3 του διαδικαστικού κανονισμού.

⁴⁹ Βλ. τις έννοιες της «θετικής απόφασης» και της «αρνητικής απόφασης» στο άρθρο 9 παράγραφοι 3 και 5 του διαδικαστικού κανονισμού αντίστοιχα.

⁵⁰ Βλ. άρθρο 4 παράγραφοι 3 και 4 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 14](#)).

Επιτροπής όσον αφορά την ύπαρξη ενίσχυσης⁵¹. Αντιθέτως, αν η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου εκδοθεί πριν εκδοθεί απόφαση από την Επιτροπή, η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου δεν μπορεί να εμποδίσει την Επιτροπή να ασκήσει, οποτεδήποτε, την αποκλειστική αρμοδιότητα που της απονέμει η ΣΛΕΕ (βλ. τμήμα 2.2.3)⁵².

3.2. Οι εξουσίες της Επιτροπής να επιβάλλει τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις

- (38) Κατά γενικό κανόνα, η Επιτροπή, προκειμένου να επιβάλλει μέτρα για τη θεραπεία της παραβίασης των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, όταν διαπιστώνει ότι το μέτρο που υποβλήθηκε σε εξέταση συνιστά παράνομη και ασυμβίβαστη κρατική ενίσχυση, πρέπει να εκδίδει τελική απόφαση με την οποία περατώνει την επίσημη διαδικασία έρευνας και διατάσσει την ανάκτηση της εν λόγω ενίσχυσης (στο εξής «απόφαση ανάκτησης»)^{53 54}.
- (39) Με τη θέσπιση κανόνων διαδικασίας στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή κωδικοποίησε τις εξουσίες επιβολής που διαθέτει⁵⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 16 του διαδικαστικού κανονισμού, η Επιτροπή πρέπει να διατάξει την ανάκτηση της παράνομης και ασυμβίβαστης ενίσχυσης με την έκδοση απόφασης. Όταν με απόφασή της κρίνει ότι ένα μέτρο ενίσχυσης είναι παράνομο και ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά, η Επιτροπή δεν διαθέτει διακριτική ευχέρεια και υποχρεούται να διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης⁵⁶, εκτός εάν αυτό αντίκειται σε γενική αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁷. Επιπλέον, οι εξουσίες της Επιτροπής να εκδώσει απόφαση ανάκτησης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής⁵⁸.
- (40) Σε ορισμένες περιπτώσεις, σύμφωνα με το άρθρο 13 του διαδικαστικού κανονισμού, η Επιτροπή μπορεί, κατά τη διακριτική της ευχέρεια, να θεσπίσει προσωρινά μέτρα, έως ότου ολοκληρώσει την εκτίμηση της συμβατότητας. Ειδικότερα, η Επιτροπή μπορεί να εκδώσει διαταγές αναστολής ή ανάκτησης, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις^{59 60}. Με τα μέτρα αυτά επιδιώκεται ο περιορισμός της ζημίας που

⁵¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *PGE*, C-574/14, ECLI:EU:C:2016:686, σκέψη 33.

⁵² Απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist* κατά *Επιτροπής*, C-586/18 P, ECLI:EU:C:2020:152, σκέψεις 92 έως 96· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *CSTP Azienda della Mobilità* κατά *Επιτροπής*, C-587/18 P, ECLI:EU:C:2020:150, σκέψεις 92 έως 96.

⁵³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Φεβρουαρίου 1990, *Γαλλία κατά Επιτροπής* («*Boussac*»), C-301/87, ECLI:EU:C:1990:67, σκέψεις 9 έως 22. Αυτό δεν αποκλείει τη δυνατότητα της Επιτροπής να εκδώσει διαταγή ανάκτησης σε ειδικές περιπτώσεις.

⁵⁴ Όταν η Επιτροπή διαπιστώνει απλώς ότι η κρατική ενίσχυση χορηγήθηκε παράνομα, χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση προς την Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, δεν μπορεί να διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης που έχει ήδη εκταμιευθεί, αν δεν εκδώσει προηγουμένως τελική απόφαση με την οποία κηρύσσει την ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά.

⁵⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 66· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 110.

⁵⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 7ης Μαρτίου 2002, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, C-310/99, ECLI:EU:C:2002:143, σκέψη 99.

⁵⁷ Βλ. άρθρο 16 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 14](#)).

⁵⁸ Βλ. άρθρο 17 παράγραφος 1 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 14](#)).

⁵⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Φεβρουαρίου 1990, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, C-301/87, ECLI:EU:C:1990:67, σκέψεις 19 έως 20· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Μαρτίου 1991, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, C-303/88, ECLI:EU:C:1991:136, σκέψη 46· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Μαρτίου 1990,

συνδέεται με την εφαρμογή της ενίσχυσης κατά παράβαση των υποχρεώσεων κοινοποίησης και αναστολής⁶¹.

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

- (41) Ενώ η Επιτροπή υποχρεούται να εξετάζει τη συμβατότητα ενός μέτρου ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου έχει διαπιστώσει ότι η ενίσχυση εφαρμόστηκε κατά παράβαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, ο κύριος ρόλος των εθνικών δικαστηρίων είναι να διασφαλίζουν τα δικαιώματα των διοικούμενων έναντι αυτής της παράβασης⁶².
- (42) Τα εθνικά δικαστήρια έχουν την υποχρέωση να παρέχουν στους τρίτους αποτελεσματική έννομη προστασία⁶³. Η συμβολή τους στο σύστημα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων καθίσταται ιδιαιτέρως αναγκαία σε περιπτώσεις στις οποίες χορηγείται παράνομη ενίσχυση, εάν δεν έχει εκδοθεί τελική απόφαση της Επιτροπής για το ίδιο μέτρο ή έως ότου εκδοθεί αυτή η απόφαση, καθώς και σε περιπτώσεις όπου χορηγήθηκε συμβιβάσιμη ενίσχυση κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής⁶⁴.

4.1. Οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων των εθνικών δικαστηρίων όσον αφορά την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις

- (43) Τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν το άρθρο 107 παράγραφος 1 και το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ. Ειδικότερα, εάν δεν έχει εκδοθεί απόφαση της Επιτροπής σχετικά με το ίδιο μέτρο⁶⁵, τα εθνικά δικαστήρια, στο πλαίσιο της άσκησης της αρμοδιότητάς τους να εκτιμούν κατά πόσον υφίσταται κρατική ενίσχυση, δεσμεύονται μόνο από την αντικειμενική έννοια της κρατικής ενίσχυσης.

Βέλγιο κατά Επιτροπής, C-142/87, ECLI:EU:C:1990:125, σκέψεις 14 έως 16· [αναιρέθηκε από το Δικαστήριο· βλ. υπόθεση C-456/18 P].

⁶⁰ Εάν ένα κράτος μέλος δεν συμμορφωθεί με διαταγή αναστολής ή ανάκτησης της ενίσχυσης, η Επιτροπή δύναται, παράλληλα με τη διεξαγωγή της έρευνας επί της ουσίας της υπόθεσης, να προσφύγει απευθείας στο Δικαστήριο, ζητώντας δήλωση περί του ότι η εν λόγω μη συμμόρφωση συνιστά παράβαση της ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το άρθρο 14 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 19](#)).

⁶¹ Βλ. άρθρο 13 παράγραφοι 1 και 2 του διαδικαστικού κανονισμού ([EE L 248 της 24.9.2015, σ. 19](#)).

⁶² Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF et ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 38· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψεις 11 έως 12.

⁶³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Δεκεμβρίου 1973, *Lorenz GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland και λοιπών*, C-120/73, ECLI:EU:C:1973:152, σκέψη 8· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψη 11· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI κ.λπ.*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 39.

⁶⁴ Για τον ρόλο των εθνικών δικαστηρίων στη δημόσια επιβολή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις βλ. την ανακοίνωση της Επιτροπής — Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων ([EE C 247 της 23.7.2019, σ. 1](#)).

⁶⁵ Βλ. επίσης την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 20ής Ιουνίου 2019, *A&O hostel and hotel Berlin κατά Επιτροπής*, T-578/17, ECLI:EU:T:2019:437, σκέψη 72.

- (44) Σε εκτίμηση της ύπαρξης κρατικής ενίσχυσης προβαίνει και η Επιτροπή, τούτο δε αποτελεί κατά κανόνα το πρώτο στάδιο πριν από την εκτίμηση της συμβατότητας της ενίσχυσης. Συνεπώς, τυχόν διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής, είτε προγενέστερη είτε μεταγενέστερη της διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων⁶⁶, όπως εξηγείται στα τμήματα 4.1.1 έως 4.1.3.

4.1.1. Μετά από απόφαση της Επιτροπής

- (45) Τα εθνικά δικαστήρια έχουν περιορισμένες αρμοδιότητες σε σχέση με τις αποφάσεις της Επιτροπής και πρέπει να στηρίζονται στην εκτίμηση που διατυπώνεται σε αυτές σχετικά με την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης. Επίσης, τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να αποφασίζουν για το κύρος των αποφάσεων της Επιτροπής⁶⁷. Τα Δικαστήρια της Ένωσης είναι τα μόνα αρμόδια να προβούν σε μία τέτοια διαπίστωση σύμφωνα με το άρθρο 263 της ΣΛΕΕ⁶⁸.
- (46) Εάν ένα εθνικό δικαστήριο έχει αμφιβολίες σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος απόφασης της Επιτροπής, μπορεί να ζητήσει διευκρινίσεις από την Επιτροπή (βλ. τμήμα 5.1) ή, ανάλογα με τις περιστάσεις, δύναται ή οφείλει⁶⁹ να θέσει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ⁷⁰.

4.1.2. Μετά από αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες η ενίσχυση κηρύσσεται συμβατή

- (47) Η τελική απόφαση της Επιτροπής με την οποία αναγνωρίζεται η συμβατότητα παράνομης ενίσχυσης μετά τη χορήγησή της δεν έχει ως αποτέλεσμα την εκ των

⁶⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *CSTP Azienda della Mobilità κατά Επιτροπής*, C-587/18 P, ECLI:EU:C:2020:150, σκέψεις 92 έως 93· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist κατά Επιτροπής*, C-586/18 P, ECLI:EU:C:2020:152, σκέψη 96.

⁶⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Οκτωβρίου 1987, *Foto-Frost κατά Hauptzollamt Lübeck-Ost*, C-314/85, ECLI:EU:C:1987:452, σκέψη 20.

⁶⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Φεβρουαρίου 1991, *Zuckerfabrik Süderdithmarschen και Zuckerfabrik Soest κατά Hauptzollamt Itzehoe και Hauptzollamt Paderborn*, C-143/88 και C-92/89, ECLI:EU:C:1991:65, σκέψη 23· απόφαση του Δικαστηρίου της 9ης Νοεμβρίου 1995, *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft κ.λπ. κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft*, C-465/93, ECLI:EU:C:1995:369, σκέψη 51· απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιουλίου 2007, *Lucchini*, C-119/05, ECLI:EU:C:2007:434, σκέψη 53.

⁶⁹ Βάσει του άρθρου 267 της ΣΛΕΕ, ένα εθνικό δικαστήριο, η απόφαση του οποίου δεν υπόκειται σε περαιτέρω δικαστικό έλεγχο, υποχρεούται να προβεί σε προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο, υπό ορισμένες συνθήκες. Όταν η ερμηνεία του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να εξαχθεί σαφώς από την ισχύουσα νομολογία ή όταν δεν υπάρχει περιθώριο για εύλογες επιφυλάξεις, ένα δικαστήριο κατά των αποφάσεων του οποίου δεν προβλέπονται ένδικα μέσα βάσει του εθνικού δικαίου δεν απαιτείται να προσφύγει στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, παρότι διατηρεί την ευχέρεια να το κάνει. Βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 6ης Οκτωβρίου 1982, *CILFIT κατά Ministero della Sanità*, C-283/81, ECLI:EU:C:1982:335, σκέψεις 14 έως 20· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, *Unión General de Trabajadores de La Rioja*, C-428/06 έως C-434/06, ECLI:EU:C:2008:488, σκέψεις 42 και 43· απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Ιουλίου 2016, *Association France Nature Environnement*, C-379/15, ECLI:EU:C:2016:603, σκέψεις 47 έως 50· απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *PGE*, C-574/14, ECLI:EU:C:2016:686, σκέψη 40, απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Οκτωβρίου 2018, *Επιτροπή κατά Γαλλίας (Φόρος κινητών αξιών)*, C-416/17, ECLI:EU:C:2018:811, σκέψεις 108 και εξής.

⁷⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψεις 50 έως 51· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 44.

υστέρων νομιμοποίηση των μέτρων εφαρμογής της ενίσχυσης, τα οποία θεσπίστηκαν κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής που προβλέπεται από τη ΣΛΕΕ.

- (48) Σε αυτό το πλαίσιο, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εγγυώνται στα υποκείμενα δικαίου «ότι θα συναχθούν όλες οι συνέπειες»⁷¹ της παράβασης της υποχρέωσης αναστολής. Οι συνέπειες αυτές αφορούν ειδικότερα το κύρος των πράξεων εκτέλεσης της ενίσχυσης και την ανάκτηση της χρηματικής στήριξης που χορηγήθηκε κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής, κατά το εθνικό δίκαιο.
- (49) Συνεπώς, όταν τρίτος προσφεύγει ενώπιον εθνικού δικαστηρίου επιδιώκοντας την άρση των πλεονεκτημάτων που συνδέονται με την πρόωρη καταβολή της ενίσχυσης, το δικαστήριο θα πρέπει να κάνει δεκτή την προσφυγή του, ακόμη και αν η επίμαχη ενίσχυση έχει ήδη κηρυχθεί συμβατή από την Επιτροπή. Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα είχε ως αποτέλεσμα τα κράτη μέλη να έχουν τη δυνατότητα να μη λαμβάνουν υπόψη τις διατάξεις της ΣΛΕΕ και, συνεπώς, να στερούν από αυτές την αποτελεσματικότητά τους⁷².

4.1.3. Μετά από απόφαση της Επιτροπής για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας

- (50) Η κατάσταση διαφέρει όταν η Επιτροπή έχει απλώς κινήσει, σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ, επίσημη διαδικασία έρευνας σχετικά με μέτρο ενίσχυσης για το οποίο έχει ασκηθεί προσφυγή ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Στην απόφαση για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας, η Επιτροπή διατυπώνει, καταρχήν, αμφιβολίες όσον αφορά το κατά πόσον το μέτρο ενίσχυσης είναι συμβατό με την εσωτερική αγορά. Ενώ οι αμφιβολίες αυτές αφορούν, κατά γενικό κανόνα, τη συμβατότητα της ενίσχυσης, η εκτίμηση του κατά πόσον υφίσταται ενίσχυση έχει προκαταρκτικό χαρακτήρα και απορρέει από την αρχική εξέταση του επίμαχου μέτρου⁷³.
- (51) Σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη νομική κατάσταση που διαμορφώνεται βάσει των υπό εξέλιξη διαδικασιών ενώπιον της Επιτροπής, ακόμη και αν η κατάσταση αυτή είναι προσωρινή.
- (52) Αυτό σημαίνει ότι, ενόσω η έρευνα βρίσκεται σε εξέλιξη, η απόφαση για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας έχει, αφ' εαυτής, έννομες συνέπειες, των οποίων την ισχύ οφείλουν να διασφαλίζουν τα εθνικά δικαστήρια. Μετά την έκδοση απόφασης για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας, το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να εκτιμήσει ότι το επίμαχο μέτρο δεν συνιστά ενίσχυση κατά την έννοια του

⁷¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 30· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 89· απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarorszá*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 23· απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2018, *Rittinger και λοιποί*, C-492/17, ECLI:EU:C:2018:1019, σκέψη 42.

⁷² Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Arriva Italia και λοιποί*, C-385/18, ECLI:EU:C:2019:1121, σκέψη 85.

⁷³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψεις 37 έως 40.

άρθρου 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ, ειδάλλως θα υπονομευόταν η αποτελεσματικότητα του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ⁷⁴.

- (53) Προς τον σκοπό αυτόν, αποτελεί υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να διατάσσουν κατάλληλα μέτρα για τη θεραπεία της παράνομης εφαρμογής της ενίσχυσης έως ότου η Επιτροπή εκδώσει τελική απόφαση. Τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να αποφασίσουν να ανασταλεί η εκτέλεση του επίμαχου μέτρου και να διατάξουν την ανάκτηση των ποσών που έχουν ήδη καταβληθεί. Δύνανται επίσης να αποφασίσουν να διατάξουν άλλα προσωρινά μέτρα για τη διασφάλιση, αφενός, των συμφερόντων των ενδιαφερόμενων μερών και, αφετέρου, της αποτελεσματικότητας της απόφασης της Επιτροπής για την κίνηση επίσημης διαδικασίας έρευνας⁷⁵.
- (54) Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να αναστείλουν απλώς την ενώπιόν τους διαδικασία έως ότου η Επιτροπή εκδώσει τελική απόφαση⁷⁶. Η απόφαση αναστολής της διαδικασίας θα είχε, στην πράξη, το ίδιο αποτέλεσμα με τυχόν απόφαση απόρριψης της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων και θα ισοδυναμούσε με διατήρηση του αθέμιτου πλεονεκτήματος κατά το χρονικό διάστημα κατά το οποίο απαγορεύεται η εφαρμογή της ενίσχυσης.

4.2. Οι αρμοδιότητες των εθνικών δικαστηρίων

- (55) Όπως αναφέρθηκε στα σημεία 11 έως 13, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξακριβώσουν κατά πόσον η κρατική ενίσχυση χορηγήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ εντός των ορίων που θέτει η αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής για την εκτίμηση της συμβατότητας της ενίσχυσης, καθώς και τυχόν προγενέστερη απόφαση της Επιτροπής σχετικά με το ίδιο μέτρο.
- (56) Η εκτίμηση από τα εθνικά δικαστήρια διεξάγεται σε δύο στάδια: σε πρώτο στάδιο, εξετάζουν τη φύση του μέτρου προκειμένου να εξακριβώσουν κατά πόσο μπορεί να χαρακτηριστεί κρατική ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ· σε δεύτερο στάδιο, εάν τα εθνικά δικαστήρια κρίνουν ότι το μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση, οφείλουν να αποφασίσουν αν το μέτρο υπόκειται στην υποχρέωση αναστολής. Όταν τα δικαστήρια διαπιστώνουν παράβαση της υποχρέωσης αναστολής, πρέπει να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα θεραπείας για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων που θίγονται από την εν λόγω παράβαση.

4.2.1. Εκτίμηση της ύπαρξης ενίσχυσης

- (57) Η διαπίστωση ότι η ενίσχυση εφαρμόστηκε παράνομα προϋποθέτει την προκαταρκτική διαπίστωση ότι υφίσταται κρατική ενίσχυση. Τα δικαστήρια της Ένωσης έχουν

⁷⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 38.

⁷⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψεις 41 έως 43.

⁷⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Μαρτίου 2010, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication*, C-1/09, ECLI:EU:C:2010:136, σκέψη 31 και εξής· διάταξη του Δικαστηρίου της 4ης Απριλίου 2014, *Flughafen Lübeck*, C-27/13, ECLI:EU:C:2014:240, σκέψη 30.

επιβεβαιώσει ότι, τα εθνικά δικαστήρια, όπως και η Επιτροπή, έχουν αρμοδιότητα να ερμηνεύουν την έννοια της κρατικής ενίσχυσης⁷⁷.

- (58) Προκειμένου να εξακριβωθεί η ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης, συχνά πρέπει να εξεταστούν διάφορα σύνθετα ζητήματα (βλ. σημείο 14). Στην ανακοίνωσή της σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης όπως αναφέρεται στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ⁷⁸, η Επιτροπή ανέπτυξε λεπτομερή καθοδήγηση προκειμένου να παράσχει συνδρομή στα εθνικά δικαστήρια.
- (59) Όταν εγείρονται αμφιβολίες ως προς τη συνδρομή των στοιχείων της κρατικής ενίσχυσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ζητήσουν γνωμοδότηση από την Επιτροπή (βλ. τμήμα 5.1.1.2). Τα εθνικά δικαστήρια έχουν επίσης τη δυνατότητα ή την υποχρέωση να παραπέμπουν το ζήτημα στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής απόφασης σύμφωνα με το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ.

4.2.2. Εκτίμηση της ύπαρξης παράβασης της υποχρέωσης αναστολής

- (60) Στο πλαίσιο της εκτίμησης σχετικά με το αν ένα μέτρο ενίσχυσης υπόκειται στην υποχρέωση αναστολής, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξετάσουν αν το μέτρο εμπίπτει σε μία από τις περιπτώσεις εξαίρεσης από την υποχρέωση κοινοποίησης (βλ. τμήμα 1.2). Ειδικότερα, τα εθνικά δικαστήρια αξιολογούν κατά πόσο το εξεταζόμενο μέτρο πληροί τα κριτήρια που καθορίζονται σε κανονισμούς απαλλαγής κατά κατηγορία ή συνιστά υφιστάμενη ενίσχυση.
- (61) Εάν ένα μέτρο ενίσχυσης πληροί όλες τις προϋποθέσεις που προβλέπονται σε κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία, απαλλάσσεται από την υποχρέωση προηγούμενης κοινοποίησης προς την Επιτροπή και συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά.
- (62) Όσον αφορά την «υφιστάμενη ενίσχυση», ο διαδικαστικός κανονισμός καθορίζει τις προϋποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες μια ενίσχυση πρέπει να θεωρηθεί υφιστάμενη ενίσχυση, προκειμένου να παρασχεθεί ασφάλεια δικαίου στα κράτη μέλη και στους δικαιούχους της ενίσχυσης⁷⁹. Με την εξέλιξη της πολιτικής για τις κρατικές ενισχύσεις, ορισμένα μέτρα τα οποία δεν συνιστούσαν νέα ενίσχυση όταν τέθηκαν σε ισχύ, ενδέχεται να έχουν έκτοτε απαγορευθεί. Όταν ένα μέτρο που συνιστά κρατική ενίσχυση εμπίπτει στην κατηγορία της υφιστάμενης ενίσχυσης, δεν υπόκειται στην υποχρέωση κοινοποίησης από το κράτος μέλος, εξακολουθεί, ωστόσο, να υπόκειται σε εξέταση από την Επιτροπή.

⁷⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Μαρτίου 1977, *Steinike & Weinlig*, C-78/76, ECLI:EU:C:1977:52, σκέψη 14· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 49· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψη 10· απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Ιουλίου 2007, *Lucchini*, C-119/05, ECLI:EU:C:2007:434, σκέψη 50· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 39.

⁷⁸ [EE C 262 της 19.7.2016, σ. 1.](#)

⁷⁹ Διαδικαστικός κανονισμός, άρθρα 21 έως 23.

4.2.2.1. Εφαρμογή των προϋποθέσεων των κανονισμών απαλλαγής κατά κατηγορία

- (63) Τα κράτη μέλη μπορούν να επικαλεστούν την απαλλαγή ενός μέτρου από την υποχρέωση κοινοποίησης, εφόσον το εν λόγω μέτρο πληροί τις γενικές και ειδικές προϋποθέσεις που προβλέπουν οι κανονισμοί απαλλαγής κατά κατηγορία. Ωστόσο, εάν ένα κράτος μέλος εφαρμόσει ένα μέτρο ενίσχυσης το οποίο δεν πληροί όλες τις προϋποθέσεις της εφαρμοστέας απαλλαγής, χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση προς την Επιτροπή, η εφαρμογή της εν λόγω ενίσχυσης είναι παράνομη.
- (64) Οι υποχρεώσεις κοινοποίησης και αναστολής που απορρέουν από τη ΣΛΕΕ δεν δεσμεύουν μόνο τα εθνικά δικαστήρια αλλά και όλα τα διοικητικά όργανα των κρατών μελών⁸⁰.
- (65) Κατά την εκτίμηση του κατά πόσον η εφαρμογή μέτρου ενίσχυσης ήταν νόμιμη, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξακριβώσουν αν τηρήθηκαν οι προϋποθέσεις κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία, προκειμένου να διαπιστώσουν αν το μέτρο τύγγανε απαλλαγής από την υποχρέωση κοινοποίησης. Το Δικαστήριο έχει καθορίσει την έκταση των αρμοδιοτήτων των εθνικών δικαστηρίων όσον αφορά την εκτίμηση της ορθής εφαρμογής των προϋποθέσεων του γενικού κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία⁸¹, δηλαδή τον βαθμό στον οποίο τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ερμηνεύσουν τις διατάξεις του.
- (66) Η έκδοση κανονισμών απαλλαγής κατά κατηγορία δεν έχει ως στόχο να μεταβιβαστεί στα κράτη μέλη η αρμοδιότητα εκτίμησης της συμβατότητας των κρατικών ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά, η οποία εξακολουθεί να αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής⁸². Η εκτίμηση της συμβατότητας συγκεκριμένου μέτρου ενίσχυσης με άλλα κριτήρια πέραν αυτών που καθορίζονται στον οικείο κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία θα απαιτούσε περίπλοκες εκτιμήσεις, οι οποίες εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής⁸³. Εναπόκειται, ωστόσο, στα εθνικά δικαστήρια να εξακριβώσουν αν η ενίσχυση που χορήγησαν οι εθνικές αρχές πληροί από κάθε άποψη τις γενικές και ειδικές προϋποθέσεις του εφαρμοστέου κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία, ερμηνεύοντας συστατικά τις εν λόγω προϋποθέσεις.
- (67) Σε περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόστηκε ενίσχυση βάσει κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία χωρίς να πληρούνται όλες οι εφαρμοστέες προϋποθέσεις, ο δικαιούχος της εν λόγω ενίσχυσης δεν μπορεί, κατά τον χρόνο αυτό, να έχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στη νομιμότητα της χορήγησης της ενίσχυσης⁸⁴. Οι εθνικές αρχές δεν

⁸⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψεις 90 έως 92.

⁸¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 101· απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Ιουλίου 2019, *BMW κατά Επιτροπής*, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, σκέψη 151.

⁸² Απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Ιουλίου 2019, *BMW κατά Επιτροπής*, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, σκέψεις 132 και 133· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 67.

⁸³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 68.

⁸⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Δεκεμβρίου 2005, *Unicredito Italiano*, C-148/04, ECLI:EU:C:2005:774, σκέψη 104· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2015, *OTP Bank*, C-672/13, ECLI:EU:C:2015:185, σκέψη 77· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 104.

έχουν την εξουσία να λάβουν οριστική απόφαση με την οποία να διαπιστώνουν ότι δεν υφίσταται υποχρέωση κοινοποίησης της ενίσχυσης⁸⁵.

4.2.2.2. Υφιστάμενη ενίσχυση

- (68) Όπως αναφέρθηκε στο σημείο 62, σε αντίθεση με τη νέα ενίσχυση, η υφιστάμενη ενίσχυση δεν υπόκειται σε υποχρέωση κοινοποίησης. Εάν το εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι το μέτρο μπορεί να χαρακτηριστεί υφιστάμενη ενίσχυση, δεν μπορεί να το υποβάλει στον δικαιοδοτικό του έλεγχο. Πράγματι, εναπόκειται αποκλειστικά στην Επιτροπή να εκτιμά κατά πόσον μια υφιστάμενη ενίσχυση εξακολουθεί να συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά και να προτείνει κατάλληλα μέτρα όταν ένα καθεστώς δεν είναι πλέον συμβιβάσιμο. Κατά την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να εκτιμήσουν μόνο αν το μέτρο ενίσχυσης αποτελεί υφιστάμενη ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 108 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ.
- (69) Οι Συνθήκες δεν παρέχουν καθοδήγηση σχετικά με τον χαρακτηρισμό ενός μέτρου ενίσχυσης ως υφιστάμενης ενίσχυσης. Οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες μια ενίσχυση πρέπει να θεωρείται υφιστάμενη ενίσχυση ορίζονται στις διατάξεις του διαδικαστικού κανονισμού⁸⁶. Ωστόσο, ο διαδικαστικός κανονισμός δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη σχετικά με τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες εξακολουθούν να διέπονται από τις διατάξεις της ΣΛΕΕ, όπως έχουν ερμηνευθεί από το Δικαστήριο⁸⁷.
- (70) Για παράδειγμα, το άρθρο 17 παράγραφος 1 του διαδικαστικού κανονισμού ορίζει ότι οι εξουσίες της Επιτροπής για έκδοση απόφασης ανάκτησης της ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής, ενώ η παράγραφος 3 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι «κάθε ενίσχυση της οποίας η περίοδος παραγραφής έχει εκπνεύσει, θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση».
- (71) Σε αυτό το πλαίσιο, η δεκαετής προθεσμία παραγραφής δεν συνιστά έκφραση γενικής αρχής βάσει της οποίας μια νέα ενίσχυση μετατρέπεται σε υφιστάμενη ενίσχυση μετά την εκπνοή της εν λόγω προθεσμίας⁸⁸. Η δεκαετής προθεσμία παραγραφής δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε εθνικές διαδικασίες ούτε κατ' αναλογία⁸⁹, δεδομένου ότι η ανάκτηση πραγματοποιείται σύμφωνα με τους κανόνες που καθορίζει το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο.

⁸⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 101· απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Ιουλίου 2019, *BMW κατά Επιτροπής*, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634, σκέψη 151.

⁸⁶ Διαδικαστικός κανονισμός, άρθρο 1 στοιχείο β) και άρθρο 17 παράγραφος 3.

⁸⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 66· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 110.

⁸⁸ Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 2002, *Government of Gibraltar κατά Επιτροπής*, T-195/01 και T-207/01, ECLI:EU:T:2002:111, σκέψη 130.

⁸⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψεις 108-109· απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 2020, *Nelson Antunes da Cunha*, C-627/18, ECLI:EU:C:2020:321, σκέψη 33.

4.2.3. Διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων έναντι της παράβασης της υποχρέωσης αναστολής

- (72) Προκειμένου να διασφαλίζουν τα δικαιώματα των διοικουμένων έναντι της παράνομης εφαρμογής κρατικής ενίσχυσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να λάβουν διάφορα μέτρα θεραπείας, ανάλογα με την κατάσταση. Για παράδειγμα, μπορούν να αποφασίσουν να αναστείλουν ή να παύσουν την εκτέλεση του μέτρου (τμήμα 4.2.3.1), να διατάξουν την ανάκτηση των ποσών που έχουν ήδη εκταμιευθεί (τμήμα 4.2.3.2) ή να διατάξουν διάφορα προσωρινά μέτρα προκειμένου να διασφαλιστούν με άλλο τρόπο τα συμφέροντα των ενδιαφερόμενων μερών (τμήμα 4.2.3.3.)⁹⁰. Τέλος, ενδέχεται να κληθούν να αποφανθούν σχετικά με αγωγές αποζημίωσης για ζημίες που υπέστησαν τρίτοι λόγω της παράνομης εφαρμογής της κρατικής ενίσχυσης (τμήμα 4.2.3.4). Σε κάθε περίπτωση, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εγγυώνται στους διοικούμενους ότι θα επέλθουν, σύμφωνα το εθνικό τους δίκαιο, όλες οι συνέπειες της παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ⁹¹.

4.2.3.1 Αναστολή ή παύση της εκτέλεσης του μέτρου

- (73) Όταν η κρατική αρχή δεν έχει ακόμη εκτελέσει μέτρο κρατικής ενίσχυσης η οποία έχει χορηγηθεί κατά παράβαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εμποδίσουν την εκτέλεση του μέτρου, είτε με αναστολή είτε με παύση της.
- (74) Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επιβάλλει κάποια καθορισμένη συνέπεια την οποία οφείλουν υποχρεωτικά να αντλήσουν τα εθνικά δικαστήρια ως προς το κύρος της πράξης χορήγησης της παράνομης κρατικής ενίσχυσης. Η μόνη υποχρέωση που επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια είναι να λάβουν κατάλληλα μέτρα για την αποτροπή της καταβολής της παράνομης ενίσχυσης στον δικαιούχο. Ωστόσο, ενδέχεται να υπάρχουν καταστάσεις, κατά το εθνικό δίκαιο, στις οποίες η αναστολή της παράνομης εκτέλεσης του μέτρου μπορεί να επιτευχθεί με την ακύρωση της πράξης χορήγησης⁹².
- (75) Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να κηρύξουν άκυρη τη σύμβαση βάσει της οποίας χορηγήθηκε η ενίσχυση, να ακυρώσουν την απόφαση χορήγησης της ενίσχυσης ή να αναστείλουν την εφαρμογή της (για παράδειγμα, σε περιπτώσεις όπου η ενίσχυση χορηγείται με τη μορφή πρόσβασης σε εγκατάσταση ή υπηρεσία).
- (76) Όταν η ενίσχυση καταβάλλεται σε δόσεις, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να διατάξουν την αναστολή των μελλοντικών καταβολών.

⁹⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 43· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Επιτροπή κατά Hansestadt Lübeck*, C-524/14 P, ECLI:EU:C:2016:971, σκέψη 29.

⁹¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2020, *Vodafone Magyarország*, C-75/18, ECLI:EU:C:2020:139, σκέψη 23· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Arriva Italia και λοιποί*, C-385/18, ECLI:EU:C:2019:1121, σκέψη 84.

⁹² Απόφαση του Δικαστηρίου της 8ης Δεκεμβρίου 2011, *Residex Capital IV*, C-275/10, ECLI:EU:C:2011:814, σκέψεις 44-47.

4.2.3.2 Ανάκτηση

- (77) Όταν η παράνομη ενίσχυση έχει ήδη καταβληθεί στον δικαιούχο, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, καταρχήν, και εφόσον δεν έχει εκδοθεί απόφαση της Επιτροπής με την οποία η ενίσχυση να κηρύσσεται συμβιβάσιμη, να διατάσσουν την πλήρη ανάκτηση του ποσού που χορηγήθηκε παράνομα⁹³. Η κατάργηση ενίσχυσης μέσω ανάκτησης αποτελεί τη λογική συνέπεια του παράνομου χαρακτήρα της⁹⁴.
- (78) Για την επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που επικρατούσε πριν από τη χορήγηση της ενίσχυσης, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να εξαλείψουν εντελώς το πλεονέκτημα που παρασχέθηκε παράνομα στον δικαιούχο. Το πλεονέκτημα αυτό συνίσταται στην ενίσχυση (στο εξής «ποσό της ενίσχυσης»), καθώς και στη μη καταβολή των τόκων που θα κατέβαλε η επιχείρηση αν είχε αναγκαστεί να δανειστεί το ποσό της ενίσχυσης στην αγορά κατά τη διάρκεια της παρανομίας, και έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της ανταγωνιστικής της θέσης κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου (στο εξής «τόκοι για το χρονικό διάστημα της παρανομίας»)⁹⁵. Επομένως, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διατάξουν την ανάκτηση τόσο του ποσού της ενίσχυσης όσο και των τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας.
- (79) Εάν εκκρεμούν παράλληλες διαδικασίες ενώπιον εθνικού δικαστηρίου και ενώπιον της Επιτροπής και εάν η Επιτροπή κηρύξει ασυμβίβαστη την ενίσχυση, το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να εκτελέσει την απόφαση της Επιτροπής σύμφωνα με τις διατάξεις της⁹⁶.
- (80) Εάν η Επιτροπή κηρύξει την ενίσχυση συμβατή, το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβάλλει στα κράτη μέλη μόνο την υποχρέωση να ανακτήσουν τους τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας⁹⁷, το οποίο υπολογίζεται από την καταβολή της ενίσχυσης έως την κήρυξη της συμβατότητας. Η απόφαση της Επιτροπής δεν έχει ως αποτέλεσμα την αναδρομική νομιμοποίηση των εκτελεστικών μέτρων που λήφθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ⁹⁸.

⁹³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Ιουλίου 2005, *Xunta de Galicia*, C-71/04, ECLI:EU:C:2005:493, σκέψη 49· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψεις 40 και 68· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψη 12· απόφαση του Δικαστηρίου της 8ης Δεκεμβρίου 2011, *Residex Capital IV*, C-275/10, ECLI:EU:C:2011:814, σκέψη 43.

⁹⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Επιτροπή κατά Aer Lingus*, C-164/15 P και C-165/15 P, ECLI:EU:C:2016:990, σκέψη 116· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2015, *OTP Bank*, C-672/13, ECLI:EU:C:2015:185, σκέψη 70· απόφαση του Δικαστηρίου της 8ης Δεκεμβρίου 2011, *Residex Capital IV*, C-275/10, ECLI:EU:C:2011:814, σκέψη 33.

⁹⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 132· απόφαση του Δικαστηρίου της 8ης Δεκεμβρίου 2011, *Residex Capital IV*, C-275/10, ECLI:EU:C:2011:814, σκέψη 39.

⁹⁶ Εν προκειμένω, βλ. την ανακοίνωση της Επιτροπής — Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων ([EE C 247 της 23.7.2019, σ. 1](#)).

⁹⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 134.

⁹⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF et ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 40· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2015, *OTP Bank*, C-672/13, ECLI:EU:C:2015:185, σκέψη 76· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 59.

- (81) Εάν η απόφαση της Επιτροπής που κηρύσσει το μέτρο συμβιβάσιμο ακυρωθεί, το εν λόγω μέτρο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει εγκριθεί από την Επιτροπή. Εάν το μέτρο συνιστά κρατική ενίσχυση, η χορήγησή της θεωρείται παράνομη⁹⁹. Επίσης, όταν έχει ασκηθεί προσφυγή ακύρωσης, ο αποδέκτης δεν δικαιούται να αντιτάξει τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του στη νομιμότητα της χορήγησης της ενίσχυσης¹⁰⁰.
- (82) Όσον αφορά τον υπολογισμό των τόκων για το χρονικό διάστημα της παρανομίας, ούτε το άρθρο 16 παράγραφος 2 του διαδικαστικού κανονισμού ούτε τα άρθρα 9 και 11 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 794/2004 της Επιτροπής¹⁰¹ εφαρμόζονται στην ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης από κράτος μέλος όταν δεν έχει εκδοθεί απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής. Επομένως, σε αυτές τις περιπτώσεις, οι αρχές του οικείου κράτους μέλους πρέπει να υπολογίσουν τους τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας σύμφωνα με τους εφαρμοστέους κανόνες του εθνικού δικαίου, εφόσον πληρούνται δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, οι κανόνες αυτοί πρέπει να τηρούν τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (βλ. τμήμα 2.2)· και δεύτερον, οι τόκοι για το χρονικό διάστημα της παρανομίας πρέπει να υπολογίζονται με επιτόκιο ίσο με εκείνο που θα είχε εφαρμοστεί αν ο αποδέκτης είχε αναγκαστεί να δανειστεί το ποσό της επίμαχης ενίσχυσης στην αγορά κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου¹⁰².
- (83) Όσον αφορά την προθεσμία παραγραφής στην οποία υπόκειται η εξουσία του εθνικού δικαστηρίου να διατάζει την ανάκτηση, τα Δικαστήρια της Ένωσης έχουν αποφανθεί ότι η δεκαετής προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στον διαδικαστικό κανονισμό ισχύει μόνο για την Επιτροπή¹⁰³. Εάν οι εθνικές διαδικασίες προβλέπουν μεγαλύτερη προθεσμία παραγραφής, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να διατάξει την ανάκτηση της ενίσχυσης που χορηγήθηκε κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής, ακόμη και μετά την εκπνοή της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται για την Επιτροπή. Τα εθνικά δικαστήρια δεσμεύονται επίσης από εθνικές προθεσμίες παραγραφής οι οποίες είναι βραχύτερες των 10 ετών, εκτός αν υφίσταται απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής¹⁰⁴. Σε περιπτώσεις στις οποίες η Επιτροπή εκδίδει απόφαση ανάκτησης, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη εφαρμογή της εν λόγω απόφασης επικαλούμενα απαιτήσεις του εθνικού δικαίου, για παράδειγμα τις εθνικές προθεσμίες παραγραφής¹⁰⁵.

⁹⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και Ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 63.

¹⁰⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και Ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 68.

¹⁰¹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 794/2004 της Επιτροπής, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 659/1999 του Συμβουλίου για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της συνθήκης ΕΚ ([EE L 140 της 30.4.2004, σ. 1](#)).

¹⁰² Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 141.

¹⁰³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 61.

¹⁰⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψεις 71 έως 75.

¹⁰⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Μαρτίου 1997, *Land Rheinland-Pfalz κατά Alcan Deutschland*, C-24/95, ECLI:EU:C:1997:163, σκέψεις 34 έως 37· απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Μαρτίου 2012, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, C-243/10, ECLI:EU:C:2012:182, σκέψη 35· απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 2020, *Nelson Antunes da Cunha*, C-627/18, ECLI:EU:C:2020:321, σκέψη 60.

4.2.3.3 Προσωρινά μέτρα

- (84) Στο πλαίσιο των υποχρεώσεών τους δυνάμει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια απαιτείται να διατάσσουν τη λήψη προσωρινών μέτρων, εφόσον συντρέχει λόγος διασφάλισης των δικαιωμάτων των διοικουμένων και του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ¹⁰⁶. Τα εθνικά δικαστήρια διατάσσουν τη λήψη αυτών των μέτρων, τα οποία αποβλέπουν στην προσωρινή εξάλειψη των στρεβλωτικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων της ενίσχυσης¹⁰⁷, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (τμήμα 2.2).
- (85) Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να επιλέξουν να διατάξουν προσωρινά μέτρα σε περιπτώσεις όπου η παράνομη ενίσχυση έχει ήδη καταβληθεί¹⁰⁸ ή πρόκειται να καταβληθεί. Στην πρώτη περίπτωση, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να διατάξουν είτε την επιστροφή της ενίσχυσης προσανζημένης με τόκους για το χρονικό διάστημα της παρανομίας είτε την προσωρινή μεταβίβαση της ενίσχυσης, συμπεριλαμβανομένων των τόκων για το χρονικό διάστημα από τη χορήγηση της ενίσχυσης έως τη μεταβίβασής της, σε δεσμευμένο λογαριασμό. Με τις επιλογές αυτές διασφαλίζεται ότι ο αποδέκτης παύει να επωφελείται από το πλεονέκτημα που συνδέεται με την παράνομη ενίσχυση. Όταν υπάρχει κίνδυνος επικείμενης καταβολής της ενίσχυσης, το δικαστήριο μπορεί να διατάξει ασφαλιστικά μέτρα προκειμένου να αποτρέψει την εκταμίευση της εικαζόμενης παράνομης ενίσχυσης μέχρι την έκδοση απόφασης επί της ουσίας της υπόθεσης¹⁰⁹.
- (86) Ομοίως, στην περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο επιθυμεί, πριν εκδώσει οριστική απόφαση, να αναμείνει έως ότου η Επιτροπή αποφανθεί για το συμβιβάσιμο της ενίσχυσης, μπορεί να λάβει τα ενδεδειγμένα προσωρινά μέτρα. Η υπό εξέλιξη έρευνα της Επιτροπής δεν απαλλάσσει το εθνικό δικαστήριο από την ευθύνη του για την

¹⁰⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψη 12· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Επιτροπή κατά Hansestadt Lübeck*, C-524/14 P, ECLI:EU:C:2016:971, σκέψη 29· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 52· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 46.

¹⁰⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI κ.λπ.*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 52· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 46.

¹⁰⁸ Στη μελέτη παρατέθηκε μια ενδιαφέρουσα απόφαση γαλλικού δικαστηρίου η οποία εκδόθηκε έπειτα από αρνητική απόφαση της Επιτροπής: προκειμένου να αντισταθμίσει το αυτοδίκαιο ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης κατά της διαταγής ανάκτησης, το εθνικό δικαστήριο διέταξε τον αποδέκτη της ενίσχυσης να καταβάλει τα οφειλόμενα ποσά σε δεσμευμένο λογαριασμό. Προς τούτο, το δικαστήριο εφάρμοσε διάταξη της γαλλικής νομοθεσίας σύμφωνα με την οποία είναι δυνατή η προσωρινή καταβολή σε περιπτώσεις στις οποίες η υποχρέωση επιστροφής δεν μπορεί να τεθεί σοβαρά υπό αμφισβήτηση. Βλ. παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 156, Σύνοψη υπόθεσης FR8: *Cour administrative d'appel de Bordeaux*, 10 Δεκεμβρίου 2015, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

¹⁰⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Οκτωβρίου 2016, *DEI και Επιτροπή κατά Αλουμίνιον της Ελλάδος*, C-590/14 P, ECLI:EU:C:2016:797, σκέψη 101.

προστασία των δικαιωμάτων των διοικουμένων σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3¹¹⁰.

- (87) Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να διατάσσουν προσωρινά μέτρα εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις: i) δεν υπάρχει αμφιβολία όσον αφορά την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης· ii) η ενίσχυση πρόκειται να χορηγηθεί ή έχει χορηγηθεί· και iii) δεν διαπιστώθηκε ότι συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις που καθιστούν μη προσήκουσα την ανάκτηση¹¹¹.

4.2.3.4 Αγωγή αποζημίωσης

- (88) Στο πλαίσιο του ρόλου τους δυνάμει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να χρειαστεί να αποφανθούν σχετικά με αγωγές αποζημίωσης για ζημίες που υπέστησαν τρίτοι λόγω της παράνομης κρατικής ενίσχυσης. Εάν οι αγωγές αυτές ευδοκιμήσουν, οι ενάγοντες επιτυγχάνουν άμεση χρηματική αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν.
- (89) Το Δικαστήριο έχει κατ' επανάληψη αποφανθεί ότι οι θιγόμενοι τρίτοι μπορούν να προσφύγουν ενώπιον εθνικών δικαστηρίων για να απαιτήσουν αποζημίωση βάσει του εθνικού δικαίου¹¹², το οποίο θα πρέπει να τηρεί τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (βλ. τμήμα 2.2). Συνεπώς, οι νομικές βάσεις στις οποίες έχουν στηριχθεί οι ενάγοντες στο παρελθόν διαφέρουν σημαντικά από το ένα κράτος μέλος στο άλλο.
- (90) Ανεξαρτήτως της δυνατότητας άσκησης αγωγής αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου, οι παραβάσεις της υποχρέωσης αναστολής καταρχήν μπορούν να δώσουν έρεισμα σε απαιτήσεις αποζημίωσης με βάση τις αποφάσεις *Francovich*¹¹³ και *Brasserie du Pêcheur*¹¹⁴ του Δικαστηρίου¹¹⁵. Η εν λόγω νομολογία επιβεβαιώνει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να αποκαθιστούν ζημίες που προξενούνται σε ιδιώτες λόγω παραβάσεων του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίες καταλογίζονται σε αυτά¹¹⁶.

¹¹⁰ Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν επίσης να επιλέξουν να διατάξουν προσωρινά μέτρα έως ότου λάβουν τη γνώμη της Επιτροπής ή πληροφορίες από την Επιτροπή, ή έως ότου εκδοθεί απόφαση από ανώτερο εθνικό δικαστήριο ή τα δικαστήρια της Ένωσης.

¹¹¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Μαρτίου 2010, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication*, C-1/09, ECLI:EU:C:2010:136, σκέψη 36· διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου της 3ης Μαρτίου 2015, *Gemeente Nijmegen κατά Επιτροπής*, T-251/13, ECLI:EU:T:2015:142, σκέψη 45.

¹¹² Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF et ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 55· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 56· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 75· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 56.

¹¹³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Νοεμβρίου 1991, *Francovich και Bonifaci κατά Ιταλίας*, C-6/90 και C-9/90, ECLI:EU:C:1991:428.

¹¹⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 1996, *Brasserie du pêcheur κατά Bundesrepublik Deutschland και The Queen / Secretary of State for Transport, ex parte Factortame και λοιποί*, C-46/93 και C-48/93, ECLI:EU:C:1991:428, σκέψη 51.

¹¹⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιουνίου 2006, *Traghetti del Mediterraneo*, C-173/03, ECLI:EU:C:2006:391, σκέψη 41.

¹¹⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Νοεμβρίου 1991, *Francovich και Bonifaci κατά Ιταλίας*, C-6/90 και C-9/90, ECLI:EU:C:1991:428, σκέψεις 31 έως 37· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 1996, *Brasserie du*

Ευθύνη του κράτους υπάρχει όταν: i) ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, ii) η παράβαση είναι αρκούντως σοβαρή, και iii) υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους μέλους και της βλάβης την οποία υπέστησαν οι ζημιωθέντες¹¹⁷.

- (91) Οι δύο πρώτες προϋποθέσεις πληρούνται κατά κανόνα σε σχέση με παραβιάσεις του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο έχει επιβεβαιώσει κατ' επανάληψη την ύπαρξη δικαιωμάτων των διοικουμένων δυνάμει της εν λόγω διάταξης και έχει διευκρινίσει ότι η προστασία αυτών των δικαιωμάτων αποτελεί ιδιαίτερο καθήκον των εθνικών δικαστηρίων¹¹⁸.
- (92) Ομοίως, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη υπόκεινται, καταρχήν, στην υποχρέωση να κοινοποιούν τα μέτρα κρατικών ενισχύσεων πριν από την εφαρμογή τους, η παραβίαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ αρκεί, στις περισσότερες περιπτώσεις, προς απόδειξη της ύπαρξης σοβαρής παράβασης σύμφωνα με τη νομολογία των δικαστηρίων της Ένωσης. Εφόσον πρόκειται για κρατική ενίσχυση, οι αρχές των κρατών μελών δεν μπορούν κατά κανόνα να ισχυριστούν ότι δεν γνώριζαν την υποχρέωση αναστολής, δεδομένου ότι υπάρχει επαρκής νομολογία και καθοδήγηση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 107 παράγραφος 1 και του άρθρου 108 παράγραφος 3 της Συνθήκης. Σε περίπτωση αμφιβολίας και για λόγους ασφάλειας δικαίου, τα κράτη μέλη μπορούν πάντα να κοινοποιούν το μέτρο στην Επιτροπή¹¹⁹.
- (93) Η τρίτη προϋπόθεση, σύμφωνα με την οποία πρέπει να έχει προκληθεί πραγματική και βέβαιη οικονομική βλάβη στον ενάγοντα από την παράβαση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πληρούται με διάφορους τρόπους. Η μελέτη κατέδειξε ότι είναι σπάνιες οι περιπτώσεις στις οποίες τα εθνικά δικαστήρια επιδίκασαν αποζημίωση, ενώ η κύρια πρόκληση που αντιμετωπίζουν είναι ο προσδιορισμός της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της βλάβης και της παράνομης ενίσχυσης¹²⁰.

pêcheur κατά Bundesrepublik Deutschland και The Queen / Secretary of State for Transport, ex parte Factortame και λοιποί, C-46/93 και C-48/93, ECLI:EU:C:1991:428, σκέψη 31.

¹¹⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιουνίου 2006, *Traghetti del Mediterraneo*, C-173/03, ECLI:EU:C:2006:391, σκέψη 45.

¹¹⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψεις 12 έως 14· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Οκτωβρίου 2003, *van Calster και Cleeren*, C-261/01 και C-262/01, ECLI:EU:C:2003:571, σκέψη 53· απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψη 38.

¹¹⁹ Εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα δικαστήρια της Ένωσης έχουν αποφανθεί ότι προκειμένου να καθοριστεί αν η απλή παραβίαση, εκ μέρους κράτους μέλους, του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά αρκούντως σοβαρή παράβαση, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη διάφορους παράγοντες, όπως τον συγγνωστό χαρακτήρα της σχετικής παράβασης ή το γεγονός ότι η στάση ενός οργάνου της Ένωσης μπορεί να συνετέλεσε στην εν λόγω παράβαση. Βλ. σχετικά την απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Ιανουαρίου 2007, *Robins και λοιποί* C-278/05, ECLI:EU:C:2007:56, σκέψη 71· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Ιουλίου 2000, *Haim*, C-424/97, ECLI:EU:C:2000:357, σκέψη 38· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Μαΐου 1996, *The Queen κατά Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Hedley Lomas (Ireland)*, C-5/94, ECLI:EU:C:1996:205, σκέψη 28.

¹²⁰ Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα εθνικά δικαστήρια έκαναν δεκτή την αρχή της ευθύνης του κράτους. Εν προκειμένω, βλ. Διοικητικό Εφετείο Μασσαλίας, *CTC κατά Corsica Ferries France*, 12 Φεβρουαρίου 2018· *Rapport d'expertise, CTC κατά Corsica Ferries France*, 28 Φεβρουαρίου 2019, N/REF: 500060, παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 152, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

- (94) Οι ενάγοντες συνήθως ισχυρίζονται ότι η ενίσχυση υπήρξε άμεση αιτία διαφυγόντος κέρδους. Όταν προβάλλεται τέτοιος ισχυρισμός, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα εξής:
- α) Δυνάμει των απαιτήσεων ισοδυναμίας και αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το εθνικό δίκαιο δεν δύναται να αποκλείει την ευθύνη κράτους μέλους για το διαφυγόν κέρδος¹²¹. Σε περίπτωση που το εθνικό δίκαιο προβλέπει τέτοιο αποκλεισμό, το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να αφήνει ανεφάρμοστη τη σχετική διάταξη σε αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ.
 - β) Ο προσδιορισμός του ύψους των διαφυγόντων κερδών είναι πιο εύκολος σε περιπτώσεις στις οποίες εξαιτίας της παράνομης ενίσχυσης συνάφθηκε σύμβαση ή αξιοποιήθηκε συγκεκριμένη επιχειρηματική ευκαιρία από τον αποδέκτη και όχι από τον ενάγοντα και η σύμβαση έχει ήδη υπογραφεί από τον αποδέκτη.
 - γ) Σε περιπτώσεις στις οποίες η ενίσχυση απλώς επέφερε απώλεια μεριδίου αγοράς απαιτείται πιο σύνθετη ποσοτικοποίηση της ζημίας. Ένας τρόπος αντιμετώπισης περιπτώσεων του είδους αυτού μπορεί να είναι η σύγκριση της παρούσας οικονομική κατάσταση του ενάγοντα (βάσει του λογαριασμού αποτελεσμάτων χρήσης) με την υποθετική οικονομική του κατάσταση εάν δεν είχε χορηγηθεί η παράνομη ενίσχυση¹²².
 - δ) Υπάρχουν ενδεχομένως περιπτώσεις στις οποίες η βλάβη που προξενείται στον ενάγοντα υπερβαίνει τα διαφυγόντα κέρδη. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί όταν, εξαιτίας της παράνομης ενίσχυσης, ο ενάγων αναγκάζεται να παύσει τις δραστηριότητές του.
- (95) Οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες ενίοτε παρέχουν στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να βασίζονται σε αξιολόγηση ή εύλογες εκτιμήσεις πραγματογνώμονα προκειμένου να υπολογίσουν το ποσό που θα επιδικαστεί στον ενάγοντα ως αποζημίωση. Στην περίπτωση αυτή, και με την προϋπόθεση του σεβασμού της αρχής της αποτελεσματικότητας¹²³, μπορεί να γίνει χρήση εύλογων εκτιμήσεων και για τον

¹²¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 1996, *Brasserie du pêcheur* κατά *Bundesrepublik Deutschland* και *The Queen / Secretary of State for Transport, ex parte Factortame* και λοιποί, C-46/93 και C-48/93, ECLI:EU:C:1991:428, σκέψεις 87 και 90.

¹²² Στη μελέτη παρατέθηκε μια ενδιαφέρουσα υπόθεση στην οποία γαλλικό διοικητικό δικαστήριο αποφάσισε, κατόπιν απόφασης της Επιτροπής η οποία διέταζε την ανάκτηση της ασυμβίβαστης ενίσχυσης, να επιδικάσει στον κύριο ανταγωνιστή του αποδέκτη αποζημίωση για απώλεια μεριδίου αγοράς. Το εφετείο ακύρωσε εν μέρει την προγενέστερη απόφαση για την εκτίμηση της ζημίας και, συνακόλουθα, διόρισε ανεξάρτητο πραγματογνώμονα για τον υπολογισμό του ακριβούς ποσού της αποζημίωσης. Ο πραγματογνώμονας υπολόγισε τον αριθμό των πελατών που είχαν μεταβεί από τον ενάγοντα στον αποδέκτη της ενίσχυσης λόγω της ασυμβίβαστης ενίσχυσης και ποσοτικοποίησε την επακόλουθη απώλεια εισοδήματος. Η ποσοτικοποίηση αυτού του είδους είναι συχνά σύνθετη και εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της αγοράς και τον αριθμό των ανταγωνιστών. Βλ. παράρτημα 3: Εκθέσεις ανά χώρα της «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 152, Σύνοψη υπόθεσης FR6: Tribunal administratif de Bastia, 23 Φεβρουαρίου 2017, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>. Βλ. επίσης, Διοικητικό Εφετείο Μασσαλίας, *CTC* κατά *Corsica Ferries France*, 12 Φεβρουαρίου 2018· *Rapport d'expertise, CTC* κατά *Corsica Ferries France*, 28 Φεβρουαρίου 2019, N/REF: 500060.

¹²³ Βλ. ανωτέρω τμήμα 2.2.

υπολογισμό απαιτήσεων αποζημίωσης που απορρέουν από το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ.

- (96) Η δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης είναι καταρχήν ανεξάρτητη από τυχόν παράλληλη έρευνα της Επιτροπής για το ίδιο μέτρο ενίσχυσης. Τυχόν υπό εξέλιξη έρευνα της Επιτροπής δεν απαλλάσσει τα εθνικά δικαστήρια από την υποχρέωσή τους να διαφυλάσσουν τα δικαιώματα των διοικουμένων σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ¹²⁴. Εφόσον οι ενάγοντες δύνανται να αποδείξουν ότι ζημιώθηκαν εξαιτίας της πρόωρης εφαρμογής της ενίσχυσης και, πιο συγκεκριμένα, εξαιτίας του αθέμιτου χρονικού πλεονεκτήματος του αποδέκτη, η επιδίκαση αποζημίωσης δεν αποκλείεται ούτε εάν η Επιτροπή έχει ήδη κηρύξει την ενίσχυση συμβατή κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου¹²⁵.
- (97) Σε ορισμένες, λιγοστές περιπτώσεις, η Επιτροπή έκρινε ότι η αποζημίωση που επιδικάστηκε βάσει του εθνικού δικαίου συνιστούσε παράνομη ενίσχυση¹²⁶. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι οι κρατικές ενισχύσεις διαφέρουν θεμελιωδώς κατά τη νομική τους φύση από τις αποζημιώσεις τις οποίες υποχρεώνονται, ενδεχομένως, να καταβάλουν οι εθνικές αρχές σε ιδιώτες προς αποκατάσταση ζημίας που τους προξένησαν¹²⁷. Ωστόσο, κατά την έκδοση της απόφασής τους επί της αποζημίωσης που επιδικάζεται σε τρίτους για έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν και τα οποία προέκυψαν απευθείας από την παράνομη ενίσχυση πρέπει να μεριμνούν να μη λαμβάνουν αποφάσεις οι οποίες θα έχουν ως μοναδικό αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των δικαιούχων¹²⁸.
- (98) Σε άλλες, λιγοστές, περιπτώσεις, οι αποδέκτες παράνομης ενίσχυσης επιχείρησαν να απαιτήσουν αποζημίωση από το κράτος αφού διατάχθηκαν να επιστρέψουν το ποσό. Συνήθως, οι αποδέκτες αυτοί προβάλλουν επιχειρήματα που αφορούν τη φερόμενη παραβίαση της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης που είχε δημιουργηθεί σε αυτούς. Ωστόσο, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια ενίσχυση που χορηγήθηκε παράνομα δεν θα μπορούσε να έχει δημιουργήσει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στον αποδέκτη, ο οποίος θα έπρεπε να είναι σε θέση να βεβαιωθεί ότι τηρήθηκε η ορθή διαδικασία για τη χορήγηση της ενίσχυσης¹²⁹.

¹²⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI κ.λπ.*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 44· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψεις 57 έως 58.

¹²⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, ECLI:EU:C:2008:79, σκέψεις 53 και 55· απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 60.

¹²⁶ Απόφαση (ΕΕ) 2015/1470 της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38517 (2014/C) (πρώην 2014/NN) την οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ρουμανία – Διαιτητική απόφαση *Micula* κατά Ρουμανίας της 11ης Δεκεμβρίου 2013 ([ΕΕ L 232 της 4.9.2015, σ. 43](#)).

¹²⁷ Απόφαση του Δικαστηρίου της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, *Asteris και λοιποί κατά Ελλάδα και ΕΟΚ*, C-106 έως 120/87, ECLI:EU:C:1988:457, σκέψη 23· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Επιτροπή κατά Aer Lingus*, C-164/15 P και C-165/15 P, ECLI:EU:C:2016:990, σκέψη 72.

¹²⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 57.

¹²⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψεις 98 έως 104· απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Δεκεμβρίου 2005, *Unicredito Italiano*, C-148/04, ECLI:EU:C:2005:774, σκέψη 104· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2015, *OTP Bank*, C-672/13, ECLI:EU:C:2015:185, σκέψη 77.

- (99) Οι αγωγές αποζημίωσης κατά κανόνα στρέφονται κατά της αρχής που χορηγεί την κρατική ενίσχυση. Στην απόφαση *SFEI*, το Δικαστήριο ασχολήθηκε ειδικά με το ερώτημα κατά πόσο μπορεί να ασκηθεί αγωγή αποζημίωσης απευθείας κατά του αποδέκτη βάσει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποφάνθηκε ότι η παράβαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ δεν παρέχει επαρκή βάση για τη θεμελίωση της ευθύνης του αποδέκτη, διότι το εν λόγω άρθρο δεν επιβάλλει καμία άμεση υποχρέωση σε αυτόν¹³⁰. Τούτο δεν θίγει τη δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης κατά του αποδέκτη σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, για παράδειγμα βάσει των εθνικών διατάξεων που διέπουν την εξωσυμβατική ευθύνη¹³¹.

5. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

- (100) Η Επιτροπή πρέπει να παρέχει συνδρομή προς τα εθνικά δικαστήρια για την εκπλήρωση του σημαντικού τους ρόλου στην εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ. Παρομοίως, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ζητήσουν τη συνδρομή της Επιτροπής κατά την εφαρμογή των κανόνων αυτών στο πλαίσιο εκκρεμούς υπόθεσης. Η στενή συνεργασία μεταξύ των δικαστηρίων των κρατών μελών και της Επιτροπής συμβάλλει στην επίτευξη αυξημένου επιπέδου συνέπειας¹³² και αποτελεσματικότητας στην εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση.

5.1. Συνδρομή της Επιτροπής προς τα εθνικά δικαστήρια

- (101) Κατά την παροχή συνδρομής προς τα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή οφείλει να σέβεται το καθήκον της για τήρηση του επαγγελματικού απορρήτου και περιφρούρηση της λειτουργίας και της ανεξαρτησίας της¹³³. Κατά την εκπλήρωση των καθηκόντων της προς τα εθνικά δικαστήρια δυνάμει του άρθρου 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, η Επιτροπή δεσμεύεται να τηρεί στάση ουδετερότητας και αντικειμενικότητας. Η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από τα εθνικά δικαστήρια να διαβιβάσουν τα στοιχεία που είναι αναγκαία για την παροχή της ζητούμενης συνδρομής. Κατά την παροχή συνδρομής προς τα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή δεν εξυπηρετεί τα ιδιωτικά συμφέροντα των διαδίκων. Πράγματι, η συμβολή της Επιτροπής εντάσσεται στο καθήκον της να διασφαλίζει την ορθή εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις και να υπερασπίζεται το δημόσιο συμφέρον¹³⁴. Για τον λόγο αυτόν, η Επιτροπή δεν δέχεται σε ακρόαση τους διαδίκους σε υπόθεση που διεξάγεται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου.

¹³⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψεις 72 έως 74.

¹³¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 75. Σε καταστάσεις όπου υπάρχει σύγκρουση νόμων, το εφαρμοστέο δίκαιο καθορίζεται από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) ([ΕΕ L 199 της 31.7.2007, σ. 40](#)).

¹³² Αιτιολογική σκέψη 37 του διαδικαστικού κανονισμού ([ΕΕ L 248 της 24.9.2015, σ. 12](#)).

¹³³ Διάταξη του Δικαστηρίου της 6ης Δεκεμβρίου 1990, *Zwartveld και λοιποί*, C-2/88 Imm., ECLI:EU:C:1990:440, σκέψεις 10 και 11· απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1996, *Postbank κατά Επιτροπής*, T-353/94, ECLI:EU:T:1996:119, σκέψη 93.

¹³⁴ Αιτιολογική σκέψη 37 του διαδικαστικού κανονισμού ([ΕΕ L 248 της 24.9.2015, σ. 12](#)).

- (102) Η συνδρομή που παρέχεται στα εθνικά δικαστήρια βάσει του άρθρου 29 του διαδικαστικού κανονισμού δεν θίγει τη δυνατότητα ούτε την υποχρέωση¹³⁵ των εθνικών δικαστηρίων να ζητήσουν την έκδοση προδικαστικής απόφασης από το Δικαστήριο σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος διατάξεων του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ¹³⁶.

5.1.1. Οι μορφές συνεργασίας

- (103) Το άρθρο 29 του διαδικαστικού κανονισμού κωδικοποίησε τρεις μορφές συνεργασίας μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών δικαστηρίων. Στα τμήματα 5.1.1.1, 5.1.1.2 και 5.1.1.3 της παρούσας ανακοίνωσης αναλύονται με περισσότερες λεπτομέρειες αυτές οι μορφές συνεργασίας.

5.1.1.1. Διαβίβαση πληροφοριών προς τα εθνικά δικαστήρια

- (104) Σύμφωνα με το άρθρο 29 του διαδικαστικού κανονισμού, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να ζητούν από την Επιτροπή να τους διαβιβάσει πληροφορίες που βρίσκονται στην κατοχή της¹³⁷.
- (105) Τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να ζητούν από την Επιτροπή να παράσχει στοιχεία σχετικά με τις διαδικασίες για κρατικές ενισχύσεις ενώπιόν της. Σε αυτά περιλαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με τα ακόλουθα ζητήματα: i) αν εκκρεμεί ενώπιον της Επιτροπής διαδικασία σχετικά με μέτρο κρατικής ενίσχυσης· ii) αν συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης κοινοποιήθηκε από κράτος μέλος σύμφωνα με το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ· iii) αν η Επιτροπή έχει κινήσει επίσημη διαδικασία έρευνας· και iv) αν η Επιτροπή έχει ήδη εκδώσει απόφαση¹³⁸.
- (106) Επιπλέον, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να ζητήσουν από την Επιτροπή να τους διαβιβάσει έγγραφα που έχει στην κατοχή της. Τα εν λόγω έγγραφα μπορούν να περιλαμβάνουν αντίγραφα υπαρχουσών αποφάσεων της Επιτροπής, εφόσον δεν έχουν ήδη δημοσιευτεί στον δικτυακό της τόπο, πληροφορίες σχετικά με πραγματικά περιστατικά, στατιστικά στοιχεία, μελέτες αγοράς και οικονομικές αναλύσεις.
- (107) Το καθήκον πιστής συνεργασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ επιβάλλει στην Επιτροπή να παρέχει στα εθνικά δικαστήρια οποιοδήποτε στοιχείο

¹³⁵ Βλ. απόφαση του Δικαστηρίου της 6ης Οκτωβρίου 1982, *CILFIT* κατά *Ministero della Sanità*, C-283/81, ECLI:EU:C:1982:335, σκέψεις 14 έως 20· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2008, *Unión General de Trabajadores de La Rioja*, C-428/06 έως C-434/06, ECLI:EU:C:2008:488, σκέψεις 42 και 43· απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Ιουλίου 2016, *Association France Nature Environnement*, C-379/15, ECLI:EU:C:2016:603, σκέψεις 47 έως 50· απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *PGE*, C-574/14, ECLI:EU:C:2016:686, σκέψη 40· απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Οκτωβρίου 2018, *Επιτροπή κατά Γαλλίας (Φόρος κινητών αξιών)*, C-416/17, ECLI:EU:C:2018:811, σκέψεις 108 και εξής.

¹³⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 44· απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *PGE*, C-574/14, ECLI:EU:C:2016:686, σκέψη 40.

¹³⁷ Διαδικαστικός κανονισμός, άρθρο 29 παράγραφος 1, πρώτο μέρος.

¹³⁸ Μετά τη λήψη των πληροφοριών αυτών, το αιτούν εθνικό δικαστήριο μπορεί να ζητήσει τακτική ενημέρωση της κατάστασης προόδου.

τής ζητείται από αυτά¹³⁹. Οι εν λόγω πληροφορίες μπορούν να περιλαμβάνουν ακόμη και πληροφορίες που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο.

- (108) Κατά τη διαβίβαση στοιχείων στα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή οφείλει να τηρεί τις εγγυήσεις που αναγνωρίζονται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα δυνάμει του άρθρου 339 της ΣΛΕΕ¹⁴⁰. Βάσει του άρθρου 339 της ΣΛΕΕ, τα μέλη, οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό της Επιτροπής οφείλουν να μην καθιστούν γνωστές πληροφορίες που καλύπτονται από την υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου. Οι πληροφορίες που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο ενδέχεται να είναι εμπιστευτικές πληροφορίες, καθώς και επιχειρηματικά απόρρητα.
- (109) Όταν πρόκειται να διαβιβάσει σε εθνικό δικαστήριο στοιχεία που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο, η Επιτροπή ζητεί από το εθνικό δικαστήριο να επιβεβαιώσει ότι θα εγγυηθεί την προστασία αυτών των εμπιστευτικών πληροφοριών ή επιχειρηματικών απορρήτων. Εάν το εθνικό δικαστήριο παράσχει την εγγύηση, η Επιτροπή διαβιβάζει τα ζητούμενα στοιχεία, υποδεικνύοντας τα τμήματα που καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο και τα οποία, επομένως, δεν θα πρέπει να δημοσιοποιηθούν. Εάν όμως το εθνικό δικαστήριο αδυνατεί να παράσχει τέτοια εγγύηση, η Επιτροπή δεν διαβιβάζει τα επίμαχα στοιχεία¹⁴¹.
- (110) Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις στις οποίες δεν επιτρέπεται η κοινοποίηση στοιχείων από την Επιτροπή στα εθνικά δικαστήρια. Ειδικότερα, η Επιτροπή δύναται να αρνηθεί τη διαβίβαση στοιχείων σε δικαστήριο κράτους μέλους εφόσον αυτό θα αποτελούσε ανάμειξη στη λειτουργία και ανεξαρτησία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως εάν διακυβεύεται η εκπλήρωση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στην Επιτροπή¹⁴² (π.χ. πληροφορίες σχετικά με την εσωτερική διαδικασία λήψης αποφάσεων της Επιτροπής).
- (111) Προκειμένου να εξασφαλίσει αποτελεσματικότητα στη συνεργασία της με τα εθνικά δικαστήρια, η Επιτροπή καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την παροχή στο εθνικό δικαστήριο των στοιχείων που της έχει ζητήσει εντός ενός μηνός από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης. Σε περίπτωση που η Επιτροπή πρέπει να ζητήσει από τα εθνικά δικαστήρια να αποσαφηνίσουν περαιτέρω τα αρχικά τους αιτήματα ή να έρθει σε συνεννόηση με τρίτους που επηρεάζονται άμεσα από τη διαβίβαση των στοιχείων, η προθεσμία του ενός μηνός αρχίζει εκ νέου από την παραλαβή των διευκρινίσεων ή την ολοκλήρωση της συνεννόησης¹⁴³.

¹³⁹ Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1996, *Postbank κατά Επιτροπής*, T-353/94, ECLI:EU:T:1996:119, σκέψη 64· διάταξη του Δικαστηρίου της 13ης Ιουλίου 1990, *Zwartveld και λοιποί C-2/88 Imm.*, ECLI:EU:C:1990:315, σκέψεις 16 έως 22.

¹⁴⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Φεβρουαρίου 1991, *Δηλιμίτης κατά Henninger Bräu*, C-234/89, ECLI:EU:C:1991:91, σκέψη 53· απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1996, *Postbank κατά Επιτροπής*, T-353/94, ECLI:EU:T:1996:119, σκέψη 90.

¹⁴¹ Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1996, *Postbank κατά Επιτροπής*, T-353/94, ECLI:EU:T:1996:119, σκέψη 119· διάταξη του Δικαστηρίου της 6ης Δεκεμβρίου 1990, *Zwartveld και λοιποί C-2/88 Imm.*, ECLI:EU:C:1990:440, σκέψεις 10 και 11.

¹⁴² Διάταξη του Δικαστηρίου της 6ης Δεκεμβρίου 1990, *Zwartveld και λοιποί C-2/88 Imm.*, ECLI:EU:C:1990:440, σκέψη 11· απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Νοεμβρίου 2002, *First και Franex*, C-275/00, ECLI:EU:C:2002:711, σκέψη 49· απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 18ης Σεπτεμβρίου 1996, *Postbank κατά Επιτροπής*, T-353/94, ECLI:EU:T:1996:119, σκέψη 93.

¹⁴³ Αυτό μπορεί να συμβεί, για παράδειγμα, σε περίπτωση ορισμένων στοιχείων που υποβλήθηκαν από ιδιώτη ή σε περίπτωση στην οποία δικαστήριο κράτους μέλους ζητά στοιχεία που υποβλήθηκαν από άλλο κράτος μέλος.

5.1.1.2. Διαβίβαση γνωμοδοτήσεων σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις

- (112) Το άρθρο 29 του διαδικαστικού κανονισμού προβλέπει επίσης τη δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να ζητήσουν γνωμοδότηση από την Επιτροπή για ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις¹⁴⁴.
- (113) Κατά την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις σε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν τους, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να τηρούν τους σχετικούς κανόνες του Ευρωπαϊκού Δικαίου και τη νομολογία των δικαστηρίων της Ένωσης. Με την επιφύλαξη της τελικής ερμηνείας των Συνθηκών από τα Δικαστήρια της Ένωσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να βρουν καθοδήγηση σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις ανατρέχοντας στην πρακτική λήψης αποφάσεων της Επιτροπής, καθώς και στις σχετικές ανακοινώσεις και κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής. Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν επίσης να βρουν καθοδήγηση σε προγενέστερες γνωμοδοτήσεις ή παρατηρήσεις που έχουν δημοσιευτεί στον δικτυακό τόπο της Επιτροπής, όταν τα εξεταζόμενα ζητήματα παρουσιάζουν στοιχεία αναλογίας με αυτά των οποίων έχουν επιληφθεί τα εθνικά δικαστήρια¹⁴⁵.
- (114) Ενδέχεται, ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις, οι προγενέστερες αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις και κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής να μην παρέχουν επαρκή καθοδήγηση στα δικαστήρια των κρατών μελών. Σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, και δεδομένου του καίριου ρόλου που διαδραματίζουν τα εθνικά δικαστήρια στην εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, η Επιτροπή παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να ζητήσουν γνωμοδότηση από την Επιτροπή για σχετικά ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις¹⁴⁶.
- (115) Οι αιτήσεις με τις οποίες ζητείται γνωμοδότηση από την Επιτροπή μπορούν, καταρχήν, να αφορούν κάθε οικονομικό, πραγματικό ή νομικό ζήτημα το οποίο σχετίζεται με τις κρατικές ενισχύσεις και ανακύπτει στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας. Τα δικαστήρια των κρατών μελών μπορούν να υποβάλουν στην Επιτροπή, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ερωτήματα:
- α) Κατά πόσον ένα συγκεκριμένο μέτρο παρουσιάζει στοιχεία ενίσχυσης υπό την έννοια του άρθρου 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ και, εάν ναι, να ζητήσουν καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο ποσοτικοποίησης της ενίσχυσης. Τα αιτήματα αυτά μπορούν να αφορούν συγκεκριμένο στοιχείο των κρατικών ενισχύσεων σύμφωνα με το άρθρο 107 της ΣΛΕΕ (για παράδειγμα, την έννοια της επιχείρησης, την ύπαρξη επιλεκτικού πλεονεκτήματος, τη δυνατότητα καταλογισμού του μέτρου σε κράτος μέλος και τη χρησιμοποίηση κρατικών πόρων, πιθανή στρέβλωση του ανταγωνισμού και επίδραση στις μεταξύ των κρατών μελών συναλλαγές).

¹⁴⁴ Διαδικαστικός κανονισμός, άρθρο 29 παράγραφος 1, δεύτερο μέρος.

¹⁴⁵ Βλ. τμήμα 5.1.2.

¹⁴⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 50.

- β) Κατά πόσον ένα συγκεκριμένο μέτρο ενίσχυσης πληροί απαίτηση κανονισμού απαλλαγής κατά κατηγορία και συνεπώς δεν απαιτείται προηγούμενη κοινοποίηση προς την Επιτροπή ούτε έχει εφαρμογή η υποχρέωση αναστολής βάσει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ.
 - γ) Κατά πόσον μια μεμονωμένη ενίσχυση υπάγεται σε καθεστώς ενισχύσεων που έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή και έχει κηρυχθεί συμβατό με την εσωτερική αγορά με απόφαση της Επιτροπής ή μπορεί άλλως να χαρακτηριστεί υφιστάμενη ενίσχυση και, συνεπώς, δεν έχει εφαρμογή η υποχρέωση αναστολής βάσει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ.
 - δ) Κατά πόσο συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις¹⁴⁷, οι οποίες κωλύουν το εθνικό δικαστήριο να εκδώσει διαταγή πλήρους ανάκτησης κατ' εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
 - ε) Ποιες είναι οι νομικές προϋποθέσεις για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης βάσει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο ποσοτικοποίησης της ζημίας που έχει προκληθεί.
- (116) Τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να εκτιμήσουν το συμβιβάσιμο ενός μέτρου ενίσχυσης βάσει του άρθρου 107 παράγραφος 2, του άρθρου 107 παράγραφος 3, του άρθρου 106 παράγραφος 2 και του άρθρου 93 της ΣΛΕΕ¹⁴⁸. Συνεπώς, δεν μπορούν να ζητήσουν από την Επιτροπή να γνωμοδοτήσει σχετικά με το συμβιβάσιμο ενός συγκεκριμένου μέτρου ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά. Εντούτοις, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ρωτήσουν την Επιτροπή αν έχει ήδη επιληφθεί της εκτίμησης του συμβιβάσιμου ενός συγκεκριμένου μέτρου ενίσχυσης, όπως εξηγείται στο τμήμα 5.1.1.1 ανωτέρω.
- (117) Όταν η Επιτροπή γνωμοδοτεί, παρέχει στο εθνικό δικαστήριο, σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας βάσει του άρθρου 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, πληροφορίες σχετικά με πραγματικά περιστατικά ή τις οικονομικές ή νομικές διευκρινίσεις που έχουν ζητηθεί. Σε αντίθεση με την αυθεντική ερμηνεία της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τα Δικαστήρια της Ένωσης, η γνωμοδότηση της Επιτροπής δεν είναι νομικώς δεσμευτική για το εθνικό δικαστήριο.
- (118) Η Επιτροπή υποβάλλει τη γνωμοδότησή της στα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με τους δικονομικούς κανόνες και την πρακτική του εκάστοτε δικαστηρίου. Προκειμένου να εξασφαλίσει την αποτελεσματική συνεργασία της με τα δικαστήρια των κρατών μελών, η Επιτροπή καταβάλλει κάθε προσπάθεια για την υποβολή στο εθνικό δικαστήριο της γνωμοδότησης που της έχει ζητήσει εντός τεσσάρων μηνών από την ημερομηνία παραλαβής της αίτησης. Σε περίπτωση που η Επιτροπή πρέπει να ζητήσει από το εθνικό δικαστήριο να αποσαφηνίσει περαιτέρω το αίτημά του, η ανωτέρω προθεσμία μπορεί να παραταθεί.

¹⁴⁷ Βλ. σχετικά την απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI και λοιποί*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψεις 68 έως 71.

¹⁴⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2020, *CSTP Azienda della Mobilità κατά Επιτροπής*, C-587/18 P, ECLI:EU:C:2018:150, σκέψη 90· απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Ιουλίου 2007, *Lucchini*, C-119/05, ECLI:EU:C:2007:434, σκέψεις 50 έως 52.

(119) Τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να προστατεύουν τα δικαιώματα των διοικουμένων βάσει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ και κατά το χρονικό διάστημα στο οποίο η Επιτροπή συντάσσει τη γνωμοδότηση που της ζητήθηκε. Όπως προαναφέρθηκε, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να προστατεύει τα δικαιώματα των διοικουμένων βάσει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, μεταξύ άλλων με τη λήψη προσωρινών μέτρων¹⁴⁹, ισχύει ανεξάρτητα από το αν εκκρεμεί η έκδοση γνωμοδότησης της Επιτροπής.

5.1.1.3. Αυτεπάγγελτη υποβολή παρατηρήσεων (*amicus curiae*)

(120) Σύμφωνα με το άρθρο 29 παράγραφος 2 του διαδικαστικού κανονισμού, η Επιτροπή δύναται να υποβάλλει αυτεπαγγέλτως γραπτές παρατηρήσεις στα εθνικά δικαστήρια που εφαρμόζουν τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις. Μπορεί επίσης να υποβάλλει προφορικές παρατηρήσεις με την άδεια του εν λόγω δικαστηρίου. Οι παρατηρήσεις αυτές είναι επίσης γνωστές ως «παρατηρήσεις *amicus curiae*».

(121) Τα δικαστήρια των κρατών μελών ή οι διάδικοι σε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, έχουν, ωστόσο, τη δυνατότητα, να ζητήσουν από την Επιτροπή να υποβάλει παρατηρήσεις σε περίπτωση που διακυβεύονται ζητήματα κρατικών ενισχύσεων. Η απόφαση παρέμβασης με την ιδιότητα του *amicus curiae* σε υπόθεση ενώπιον εθνικού δικαστηρίου αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο της Επιτροπής και εξαρτάται απολύτως από τη διακριτική της ευχέρεια. Επομένως, η Επιτροπή δεν έχει καμία υποχρέωση να απαντήσει σε αυτά τα αιτήματα ή να λάβει θέση σχετικά με αυτά.

(122) Η Επιτροπή υποβάλλει αυτεπαγγέλτως παρατηρήσεις στο πλαίσιο εθνικής δικαστικής διαδικασίας προκειμένου να διασφαλίσει τη συνεπή εφαρμογή του άρθρου 107 παράγραφος 1 ή του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ¹⁵⁰. Προκειμένου να αξιολογήσει την αναγκαιότητα και καταλληλότητα της συμβολής της, η Επιτροπή μπορεί να εξετάσει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ζητήματα:

- α) κατά πόσον η σημασία της υπόθεσης αναμένεται να εκτείνεται πέραν του συγκεκριμένου εξεταζόμενου ζητήματος (για παράδειγμα, όταν η υπόθεση αφορά γενικό ζήτημα που άπτεται των κρατικών ενισχύσεων)·
- β) κατά πόσον οι παρατηρήσεις της Επιτροπής μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις από τα οικεία εθνικά δικαστήρια·
- γ) εάν η υπόθεση άπτεται καινοφανούς ζητήματος ουσίας, το οποίο δεν καλύπτεται από την πρακτική λήψης αποφάσεων της Επιτροπής ή τις ανακοινώσεις και κατευθυντήριες γραμμές της· ή

¹⁴⁹ Βλ. ανωτέρω, τμήμα 4.2.3.3.

¹⁵⁰ Από το 2014, η Επιτροπή έχει υποβάλει, ως *amicus curiae*, παρατηρήσεις σχετικά με την ύπαρξη ενίσχυσης, τον ορισμό της υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος, την εκτέλεση των αποφάσεων ανάκτησης της Επιτροπής, και καθοδήγηση σχετικά με το αν πρέπει να εφαρμοστεί το εθνικό δίκαιο ή το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλ. εν προκειμένω «Final Study on the enforcement of State aid rules and decisions by national courts (COMP/2018/001)», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2019, σ. 111, διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://state-aid-caselex-accept.mybit.nl/report>.

δ) εάν η υπόθεση εκκρεμεί ενώπιον δικαστηρίου η απόφαση του οποίου δεν υπόκειται σε περαιτέρω ένδικα μέσα.

(123) Η Επιτροπή σέβεται απολύτως την ανεξαρτησία και τη λειτουργία των εθνικών δικαστηρίων. Όπως και στην περίπτωση των γνωμοδοτήσεων της Επιτροπής που αναφέρονται στο τμήμα 5.1.1.2 ανωτέρω, οι παρατηρήσεις που υποβάλλει η Επιτροπή ως *amicus curiae* δεν δεσμεύουν το εθνικό δικαστήριο που εκδικάζει την υπόθεση στην οποία παρενέβη η Επιτροπή. Πριν από την αυτεπάγγελτη υποβολή παρατηρήσεων ως *amicus curiae*, η Επιτροπή ενημερώνει το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος με επιστολή προς τη Μόνιμη Αντιπροσωπεία του στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

(124) Για να μπορέσει να υποβάλει χρήσιμες παρατηρήσεις, η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο να διαβιβάσει έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή του και είναι αναγκαία για την εκ μέρους της Επιτροπής αξιολόγηση της υπόθεσης. Η Επιτροπή χρησιμοποιεί τα έγγραφα αυτά αποκλειστικά για την προετοιμασία των παρατηρήσεων της και μόνο.

(125) Ο διαδικαστικός κανονισμός δεν καθορίζει το δικονομικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο πρέπει να υποβάλλονται οι παρατηρήσεις της Επιτροπής. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή υποβάλλει τις παρατηρήσεις της σύμφωνα με τους δικονομικούς κανόνες και τις πρακτικές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διαδίκων. Όταν ένα κράτος μέλος δεν έχει ακόμη θεσπίσει το σχετικό δικονομικό πλαίσιο, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προσδιορίσει ποιοι δικονομικοί κανόνες θα πρέπει να εφαρμοστούν για την υποβολή των παρατηρήσεων της Επιτροπής στην υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν του.

(126) Το εθνικό δικονομικό πλαίσιο θα πρέπει να τηρεί τις αρχές που καθορίζονται στο τμήμα 2.2. της παρούσας ανακοίνωσης. Αυτό σημαίνει ότι το εθνικό δικονομικό πλαίσιο για την υποβολή παρατηρήσεων σχετικά με ζητήματα που άπτονται της εφαρμογής του άρθρου 107 παράγραφος 1 και του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ δεν μπορεί να καθιστά την υποβολή των εν λόγω παρατηρήσεων α) υπερβολικά δυσχερή ή αδύνατη στην πράξη (σύμφωνα με την αρχή της αποτελεσματικότητας)· και β) δυσχερέστερη από την υποβολή παρατηρήσεων σε δικαστικές διαδικασίες στις οποίες εφαρμόζονται ισοδύναμες διατάξεις του εθνικού δικαίου (σύμφωνα με την αρχή της ισοδυναμίας).

5.1.2. Ενιαίο σημείο επικοινωνίας και δημοσίευση γνωμοδοτήσεων και αυτεπάγγελτων γραπτών παρατηρήσεων

(127) Προκειμένου να επιτύχει αποτελεσματικότερη συνεργασία και επικοινωνία με τα δικαστήρια των κρατών μελών, η Επιτροπή συνέστησε ενιαίο σημείο επικοινωνίας στο οποίο τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να απευθύνουν τα αιτήματά τους:

European Commission
Directorate General for Competition
COMP Amicus State Aid
1049 Bruxelles/Brussel
BELGIQUE/BELGIË
Τηλέφωνο: 0032 2 29 76271
Φαξ: 0032 2 29 53584
E-mail: COMP-AMICUS-STATE-AID@ec.europa.eu

- (128) Η Επιτροπή καλεί τα εθνικά δικαστήρια να συνεχίσουν να χρησιμοποιούν αυτό το ενιαίο σημείο επικοινωνίας για την αποστολή κάθε πληροφορίας ή αιτήματος στην Επιτροπή σύμφωνα με τα τμήματα (5.1.1.1), (5.1.1.2) και (5.1.1.3) της παρούσας ανακοίνωσης. Τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να υποβάλλουν τις πληροφορίες και τα αιτήματά τους σε οποιαδήποτε από τις 24 επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵¹.
- (129) Η Επιτροπή δημοσιεύει αναφορά σχετικά με τη συνεργασία της με τα εθνικά δικαστήρια στην ετήσια έκθεσή της για την πολιτική ανταγωνισμού. Δημοσιεύει επίσης τις γνωμοδοτήσεις και παρατηρήσεις της στον δικτυακό της τόπο¹⁵².
- (130) Κατά την υποβολή γνωμοδοτήσεων ή παρατηρήσεων, η Επιτροπή ζητεί από τα εθνικά δικαστήρια να δώσουν την άδεια για τη δημοσίευσή τους. Αυτό επιτρέπει στην Επιτροπή να δημοσιεύσει στον δικτυακό της τόπο τις γνωμοδοτήσεις και τις παρατηρήσεις που υπέβαλε και, όταν καταστούν διαθέσιμες, τις αποφάσεις του οικείου εθνικού δικαστηρίου.
- (131) Η Επιτροπή καταβάλλει προσπάθειες για τη δημιουργία ειδικής διαδικτυακής πλατφόρμας στην οποία τα εθνικά δικαστήρια θα μπορούν να αποστέλλουν στην Επιτροπή ερωτήματα σχετικά με την πολιτική για τις κρατικές ενισχύσεις πέραν όσων αναφέρονται στα τμήματα (5.1.1.1), (5.1.1.2) και (5.1.1.3) της παρούσας ανακοίνωσης, τα οποία ενδέχεται να ανακύψουν στο πλαίσιο του καθημερινού τους έργου.

5.2. Συνδρομή των εθνικών δικαστηρίων προς την Επιτροπή

- (132) Το καθήκον πιστής συνεργασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ συνεπάγεται επίσης ότι τα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων των δικαστικών αρχών τους, οφείλουν να συνδράμουν τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σκοπό την επίτευξη των στόχων της.
- (133) Προκειμένου να εξασφαλιστεί αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, τα κράτη μέλη καλούνται να διαβιβάζουν στην Επιτροπή, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, αντίγραφο κάθε γραπτής απόφασης που εκδίδουν μετά την παροχή στοιχείων ή γνωμοδότησης ή μετά την υποβολή παρατηρήσεων από την Επιτροπή. Με αυτόν τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα στην Επιτροπή να λάβει εγκαίρως γνώση υποθέσεων στις οποίες ενδέχεται να ενδείκνυται η υποβολή παρατηρήσεων, σε περίπτωση που ένας από τους διαδίκους ασκήσει προσφυγή κατά της απόφασης. Όταν διαβιβάζουν μια απόφαση, τα εθνικά δικαστήρια αναφέρουν στην Επιτροπή αν δίνουν την άδειά τους για τη δημοσίευσή της στον δικτυακό τόπο της Επιτροπής.
- (134) Προκειμένου να επιτευχθεί πιο αποτελεσματική και συνεπής εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, η Επιτροπή ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να συστήσουν σημεία συντονισμού για τα εθνικά δικαστήρια τα οποία επιλαμβάνονται ζητημάτων που

¹⁵¹ Πλήρης κατάλογος των επίσημων γλωσσών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατίθεται στο άρθρο 55 παράγραφος 1 της ΣΕΕ.

¹⁵² Για τη δημοσίευση των γνωμών και των παρατηρήσεων φιλικού χαρακτήρα της Επιτροπής απαιτείται η συγκατάθεση του εθνικού δικαστηρίου.

άπτονται των κρατικών ενισχύσεων. Η Επιτροπή εκτιμά επίσης ότι η δημιουργία επίσημων ή άτυπων δικτύων δικαστών που χειρίζονται ζητήματα κρατικών ενισχύσεων, είτε σε εθνικό είτε σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, ενδέχεται να αποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντική για την ανταλλαγή γνώσεων. Τα κεντρικά σημεία συντονισμού και τα δίκτυα δικαστών μπορούν να δώσουν τη δυνατότητα στους δικαστές να ανταλλάσσουν βέλτιστες πρακτικές στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων και να διευκολύνουν τη διαβίβαση πληροφοριών από την Επιτροπή σχετικά με τυχόν πρόσφατες εξελίξεις στην πολιτική για τις κρατικές ενισχύσεις, για παράδειγμα, μέσω προγραμμάτων κατάρτισης και ενημερωτικών δελτίων.

6. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

- (135) Όπως επισημαίνεται στα τμήματα 4.2.1 και 4.2.2 της παρούσας ανακοίνωσης, τα εθνικά δικαστήρια ενδέχεται να κληθούν να εφαρμόσουν απευθείας στις εθνικές έννομες τάξεις τους τις διατάξεις του άρθρου 107 παράγραφος 1 και του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ. Όταν, με απόφαση εθνικού δικαστηρίου, χορηγείται νέα ενίσχυση κατά παράβαση της υποχρέωσης αναστολής, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει επίσημη διαδικασία έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 12 του διαδικαστικού κανονισμού προκειμένου να εκτιμήσει τη συμβατότητα της παράνομης κρατικής ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά. Επιπλέον, όταν τα δικαστήρια των κρατών μελών δεν διασφαλίζουν τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από απόφαση ανάκτησης της Επιτροπής ή από τις Συνθήκες¹⁵³, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει διαδικασία επί παραβάσει.
- (136) Τα εθνικά δικαστήρια, ως όργανα των κρατών μελών, καλούνται συχνά να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να διασφαλίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων ανάκτησης. Οι επιπτώσεις της μη εφαρμογής των αποφάσεων ανάκτησης της Επιτροπής από τα κράτη μέλη περιγράφονται στην ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομων και ασυμβίβαστων κρατικών ενισχύσεων¹⁵⁴.
- (137) Τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μεριμνούν για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων έναντι τυχόν παράβασης της υποχρέωσης αναστολής¹⁵⁵. Όπως επισημαίνεται στο τμήμα 6.2 της παρούσας ανακοίνωσης, τα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών τους δικαστηρίων, τα οποία δεν διασφαλίζουν τα δικαιώματα αυτά, παραβαίνουν τις υποχρεώσεις τους δυνάμει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵⁶.

¹⁵³ Απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, C-527/12, ECLI:EU:C:2014:2193, σκέψη 56.

¹⁵⁴ (EE C 247 της 23.7.2019, σ. 1), τμήμα 6.

¹⁵⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich*, C-368/04, ECLI:EU:C:2006:644, σκέψη 38· απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 2013, *Deutsche Lufthansa*, C-284/12, ECLI:EU:C:2013:755, σκέψη 28.

¹⁵⁶ Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, ECLI:EU:C:2019:51, σκέψη 66· απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, ECLI:EU:C:2019:172, σκέψη 110.

6.1. Διαδικασίες ενώπιον της Επιτροπής σχετικά με τις παράνομες ενισχύσεις

- (138) Η χορήγηση νέας ενίσχυσης στο πλαίσιο της ενώπιόν τους διαδικασίας ενδέχεται να συνιστά ευθεία παραβίαση του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ από τα εθνικά δικαστήρια. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν το εθνικό δικαστήριο εκδίδει απόφαση που επηρεάζει την εκτέλεση πράξης με την οποία χορηγείται κρατική ενίσχυση. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, σε περιπτώσεις στις οποίες η ερμηνεία σύμβασης ή απόφασης χορήγησης ενίσχυσης έχει ως αποτέλεσμα την παράταση της αρχικής διάρκειας μέτρου ενίσχυσης¹⁵⁷.
- (139) Ως εκ τούτου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να συμμορφώνονται με το άρθρο 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ και να κοινοποιούν στην Επιτροπή οποιαδήποτε απόφαση με την οποία τροποποιείται ή παρατείνεται η διάρκεια πράξης χορήγησης κρατικής ενίσχυσης, για παράδειγμα, μέσω της ερμηνείας της¹⁵⁸.
- (140) Εάν το εθνικό δικαστήριο δεν διασφαλίσει τη συμμόρφωση με την υποχρέωση αναστολής με κοινοποίηση της νέας ενίσχυσης και με την υποβολή της στον έλεγχο της Επιτροπής, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει διαδικασία έρευνας σχετικά με την παράνομη κρατική ενίσχυση αυτεπαγγέλτως ή αφού λάβει καταγγελία από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο σύμφωνα με το άρθρο 12 του διαδικαστικού κανονισμού.

6.2. Διαδικασία επί παραβάσει

- (141) Σύμφωνα με το άρθρο 258 της ΣΛΕΕ, αν η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του δυνάμει των Συνθηκών, μπορεί να κινήσει διαδικασία επί παραβάσει. Σκοπός της διαδικασίας αυτής είναι να τεθεί τέλος στην παράβαση. Η Επιτροπή δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο ύστερα από προδικαστικό στάδιο στο πλαίσιο του οποίου διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη επί του θέματος, αφού προηγουμένως προβεί σε επίσημη ανταλλαγή απόψεων με το οικείο κράτος μέλος.
- (142) Όταν τα εθνικά δικαστήρια δεν συνάγουν όλες τις συνέπειες της παράβασης του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, παραβαίνουν τις υποχρεώσεις τους δυνάμει των Συνθηκών. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν τα εθνικά δικαστήρια δεν αποτρέπουν την εφαρμογή ενός παράνομου μέτρου ή δεν διατάσσουν την ανάκτηση ενίσχυσης¹⁵⁹.
- (143) Η μη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διοικουμένων από τα εθνικά δικαστήρια κατά παράβαση των υποχρεώσεων που υπέχουν δυνάμει του άρθρου 108 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ μπορεί να στοιχειοθετήσει ευθύνη του κράτους μέλους. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να αποκαθιστούν ζημιές που προκλήθηκαν από παραβιάσεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των

¹⁵⁷ Το ζήτημα του αν το εθνικό δικαστήριο εκδίδει την απόφασή του στο πλαίσιο διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων ή διαδικασίας επί της ουσίας της διαφοράς είναι αδιάφορο, καθώς και στις δύο περιπτώσεις η απόφαση μπορεί να είναι ικανή να επηρεάσει το μέτρο ενίσχυσης, έστω και προσωρινά.

¹⁵⁸ Απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Οκτωβρίου 2016, *DEI και Επιτροπή κατά Αλουμίνιον της Ελλάδος*, C-590/14 P, ECLI:EU:C:2016:797, σκέψεις 107 και 108.

¹⁵⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και λοιποί κατά Γαλλίας*, C-354/90, ECLI:EU:C:1991:440, σκέψη 12· απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1996, *SFEI κ.λπ.*, C-39/94, ECLI:EU:C:1996:285, σκέψη 70.

παραβιάσεων που προκύπτουν από απόφαση δικαστηρίου αποφαινόμενου σε τελευταίο βαθμό^{160 161}.

7. ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

(144) Η παρούσα ανακοίνωση αντικαθιστά την ανακοίνωση του 2009.

(145) Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως στόχο να παράσχει καθοδήγηση στα εθνικά δικαστήρια κατά την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις. Δεν είναι δεσμευτική για τα εθνικά δικαστήρια ούτε επηρεάζει την ανεξαρτησία τους.

(146) Η Επιτροπή ενδέχεται να επανεξετάσει την παρούσα ανακοίνωση με βάση τροποποιήσεις των ισχυόντων κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή μελλοντικών σημαντικών εξελίξεων στη νομολογία.

¹⁶⁰ Απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, *Köbler*, C-224/01, ECLI:EU:C:2003:513, σκέψη 50.

¹⁶¹ Εάν η Επιτροπή εκτιμά ότι το κράτος μέλος δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται με δικαστική απόφαση δυνάμει του άρθρου 258 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ, η Επιτροπή μπορεί να προσφύγει ενώπιον του Δικαστηρίου σύμφωνα με το άρθρο 260 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ, αφού παράσχει στο εν λόγω κράτος τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του.